

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ Й ОСВІТНЬОГО
МЕНЕДЖМЕНТУ ІМЕНІ ПРОФЕСОРА Є. ПЕТУХОВА

Шляхи підвищення ефективності виробництва
продукції рослинництва
Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 202М
спеціальності 015.18 Професійна освіта
(Технологія виробництва і переробки
продуктів сільського господарства)
Освітньо-професійної програми Професійна
освіта (Технологія виробництва і переробки
продуктів сільського господарства)
Корнійчук Анна
Керівник д.е.н., доцентка Петренко В.С.
Рецензент: д.е.н., професор Мохненко А.С.

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи ефективності виробництва продукції рослинництва	5
1.1. Значення технічних культур	5
1.2. Сучасний стан розвитку галузі	10
1.3. Методика визначення ефективності	17
1.4. Правове забезпечення галузі	23
РОЗДІЛ 2. Аналіз господарської діяльності підприємства	28
2.1. Загальна характеристика діяльності підприємства	28
2.2. Техніко-економічні показники діяльності підприємства	34
РОЗДІЛ 3. Шляхи підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва	39
3.1. Особливості виробництва технічних культур	39
3.2. Оптимізація посівних площ	58
3.3. Напрямки підвищення ефективності вирощування технічних культур	62
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

Актуальність теми. Виробництво продукції рослинництва традиційно було, є і буде чи не найважливішою галуззю сільського господарства України. Воно є одним з пріоритетних напрямків розвитку землеробства. Від дорогоцінної сили, втіленої в технічних культурах, залежить добробут народу України, вони є джерелом прибутку, привабили шлях на світовий ринок, підтримували конкурентоспроможність сільського господарства.

Тривалий час Україна була одним із основних постачальників продукції технічних на Європейській та світовий ринки. Українська продукція з високою якістю була давно відомі всьому світові.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана у межах ініціативної науково-дослідної теми кафедри економіки, фінансів і підприємництва "Теоретичні, методологічні та практичні аспекти конкурентоспроможного розвитку підприємств регіону" (державний реєстраційний номер 0117U003286). У рамках даної теми автором розроблені заходи щодо підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні шляхів підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва в сучасних умовах господарювання.

Для досягнення поставленої мети визначено такі основні **завдання:**

- визначення місця галузі технічних культур в економіці господарства;
- обґрунтувати теоретичні положення щодо ефективності виробництва;
- аналіз розмірів валових зборів та рівня урожайності технічних культур;

– вивчення та аналіз показників ефективності вирощування технічних в господарстві;

– пошук організаційно-економічних заходів покращення ефективності виробництва.

Об'єктом дослідження є процеси підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти пошуку шляхів підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Методи дослідження. У роботі використовувались такі методи дослідження, як системний аналіз – для розчленування і деталізації об'єкта дослідження на важливі окремі складові елементи; групування – для визначення залежності показників одне від одного; синтез – для узагальнення різних аспектів аналізу; абстрагування – для формування узагальнених висновків на основі системного аналізу і синтезу.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному системному обґрунтуванні теоретичних і практичних положень і рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання їх на підприємстві в сучасних умовах господарювання.

Апробація результатів роботи. Основні положення і результати наукових досліджень, що містяться у роботі, оприлюднені автором на всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції "Актуальні процеси економічного розвитку в сучасних умовах" та на міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми і тенденції розвитку сучасної економіки в умовах інтеграційних процесів: теоретичні та практичні аспекти".

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

1.1. Значення технічних культур

Україна – одна з провідних держав по виробництву технічних культур. У загальній їх посівній площі найбільшу питому вагу становлять соняшник, цукровий буряк та соя. Серед яких соняшник, соя за цільовим призначенням відносяться до олійних культур, а цукровий буряк - до крохмалецукрових.

Соняшник – це основна як технічна, так і олійна культура на Україні та Херсонщині.

В порівнянні з іншими олійними культурами соняшник дає найбільшу кількість олії з одиниці площі (до 750 кг/га). Серед рослинних жирів соняшникова олія є найкращим продуктом, її використовують не тільки для харчування, але й для виробництва консервації, маргарину та іншої продукції. При переробці насіння соняшнику вихід жмиху складає 85% від їх ваги. 100 кілограмів жмиху відповідає 109 кормовим одиницям; Концентрованим кормом для худоби є шрот, який отримують в результаті екстрагування олії органічними речовинами.

За поживністю 1ц муки з кошиків соняшника заміняє 80-90 кг вівсу або 70-80 кг ячменя. Із цієї муки виготовляють етиловий спирт, кормові дріжджі, а також отримують фурфурол, який використовується для виробництва лаків і пластичних мас.

Стовбури соняшника багаті на калій та фосфор, їх використовують як добрива (у вигляді попелу або подрібнюють і приорюють одночасно зі збиранням урожаю). Соняшник - цінний медонос. Також його вирощують як кормову культуру, вигодовуючи зелену масу тваринам у

свіжому або засилосованому вигляді.

Як відомо соняшник - посухостійка, тепло- та світлолюбива культура з вегетаційним періодом 100-130 днів, але на нього негативно впливають високі температури (понад 25°C), повітряна та ґрунтова посухи в періоди утворення кошика, цвітіння та насіннеутворення, підвищена відносна вологість повітря та надмірне зволоження ґрунту. Він вимогливий до ґрунтів і мінерального живлення. Рекордний урожай даної культури в Україні досягає до 53 ц/га і більше, при потенційній біологічній врожайності 100 ц/га.

Біологічні особливості соняшнику визначають його місце в сівозміні та терміни повернення на попереднє місце вирощування. Соняшник значно більше інших культур виснажує ґрунти, а водний режим після соняшнику відновлюється лише через 3-4 роки. Тому перенасиченість соняшником сівозміни негативно впливає не лише на продуктивність цієї культури, але і значно знижує врожаї інших культур сівозміни.

Оптимальним періодом повернення соняшнику на попереднє місце у зоні Лісостепу є термін 8-10 років, у зоні Степу-10-11 років. Можливість ураження хворобами і шкідниками при повторних посівах соняшнику на тому самому місці через 9-10 років зникає майже повністю.

Тому лише при умові оптимального чергування посівів соняшнику, без додаткових витрат ми можемо значно збільшити урожайність.

Провідною технічною культурою в Україні є цукровий буряк. Це єдине джерело сировини для цукрової промисловості в нашій країні. Цукор, який добувають з коренеплодів цукрового буряка є одним з найважливіших продуктів харчування, вагомим компонентом кондитерської промисловості цукровий буряк має високу кормову цінність: при урожаї коренеплодів 350ц/га (при цукристості 155% (вихід

цукру з 1га посіву становить 52,5ц, вихід гички складає майже 200ц і жому - 200ц, що дає господарству 60ц кормових одиниць і 660 кг перетравленого протеїну. Цінним додатковим продуктом виробництва цукру є: меляса, жом, дефекаат (використовують для вапнування ґрунтів).

Також цукрові буряки є загально визнаним лідером у біологічній продуктивності серед сільськогосподарських культур помірного поясу планети за оптимальних умов вирощування вони здатні синтезувати 90-95 т/га коренеплодів і близько 35 т/га листя. Порівнюючи рекордні можливості цукрових буряків з тими реаліями продуктивності, які сьогодні є в Україні (урожайність коренеплодів у 2018 р. становить 18,4 т/га), легко зрозуміти, що використано лише близько 20% можливого потенціалу культури.

Вирощування цукрових буряків є своєрідним вимагає високих знань в землеробстві. Жодна інша культура не є такою чутливою до умов вирощування, як цукрові буряки і щоб той потужний потенціал продуктивності, який закладено в гібридному вітчизняному чи зарубіжному насінні було максимально реалізовано, такі умови слід забезпечити.

Цукрові буряки дуже любляють вологу. Через високу потенційну продуктивність для формування вологи в ґрунті. У більшості районів України (східний і центральний Лісостеп) середньорічна кількість опадів дає змогу отримувати від 350 до 550 ц/га коренеплодів. Західний Лісостеп і Полісся - відповідно 500-600ц/га. Тобто більшість бурякосіючих регіонів сьогодні далеко не повністю використовує той потенціал вологи, який дарує нам сама природа. Через виснаження земель їх потенційна родючість у більшості регіонів бурякосіяння сьогодні може забезпечувати врожайність на рівні 200-250 ц/га коренеплодів. Щоб досягти високого рівня продуктивності обов'язково вносити органічні і мінеральні добрива.

Наявність на полі бур'янів тільки в другій половині літа здатна

знищити врожайність до 40% і більше. Бур'яни раніше, ніж це можуть зробити рослини буряків, використовують навіть той невеликий занос доступних сполук мінерального живлення, що є в ґрунтах для формування своєї маси.

На жаль король полів у питаннях біологічної продуктивності вимагає і ставлення до себе, як до короля. За неувагу і відсутність сприятливих умов вегетації він відповідає одним : зниженням продуктивності та якості.

До цінних для України як технічних так і білково-олійних культур належить соя, яку на жаль, у нас недооцінюють. За останні 50 років соя має найвищі у світі темпи зростання площ і виробництва насіння, шротів, олії.

Батьківщиною сої вважається Південно-Східна Азія, зокрема Китай. Пріоритет відкриття поживних властивостей сої належить китайцям, у Китаї вона віддавна є заміником м'ясних і молочних продуктів.

За вмістом повноцінного білка, амінокислот, вітамінів, ферментів, мікроелементів іншої такої культури у рослинному фонді, що використовується людиною, нема. За своїм хімічним складом білок сої прирівнюється до білків тваринного походження, але в 15-20 разів дешевше від останніх. Тому соя є найбільш швидким і дешевим способом подолання білкового дефіциту, який в Україні становить близько 1,5 млн.т.

Феномен сої - в унікальності її хімічного складу, у рідкісній комбінації в її насінні найважливіших органічних сполук - білка, жиру та інших поживних речовин. В її зерні міститься 38-40% білка, 20% жиру, 25-30% вуглеводів, 12-14% води, зола, ферменти і вітаміни, фітохімічні і мінеральні речовини. Навіть незначна добавка соєвого продукту до раціону значно підвищує його поживність, балансує за білком, амінокислотами та жирними кислотами. Протеїну в зерні сої у 1,5 рази

більше ніж у зерні гороху і в 3 рази ніж в кукурудзі.

Дуже цінним є те, що сою у переробленому вигляді сприймають як люди, так і тварини, і вона одна може задовольнити потребу організму у дефіцитних поживних речовинах.

Багаторічні дослідження наукових установ і виробнича практика свідчать, що в Україні наявні можливості для нарощування виробництва сої. Для вирощування сої придатні умови Лісостепу і північного Степу, лісостепових районів Полісся та зрошувані землі півдня України із сприятливими для неї умовами: необхідний вегетаційний період, тепло, волога, світло й поживні речовини.

В Україні сою можна вирощувати на різних ґрунтах - чорноземних, каштанових, дерново-підзолистих (при внесенні вапна) та ін. Добрими для неї є суглинкові, хоча важкі ґрунти можуть призводити до труднощів при сівбі, проростанні і появі сходів, одержанні оптимальної густоти рослин. Високі і сталі врожаї отримують на окультурених і родючих ґрунтах з глибоким орним шаром, структурних, пухких, удобрених, багатих на органічні речовини, з майже нейтральною реакцією ґрунтового розчину, оптимальною вологою і повітропроникністю, добре дренованих, що легко прогриваються. Однак для неї не придатні гостропосушливі регіони без зрошення, дефіцитом тепла, солонці без меліорації та солончаки, заболочені, кислі ґрунти та піски.

Введення сої до сівозміни дає змогу значно покращити структуру посівів і збільшити в ній частку бобових культур.

За рахунок бульбочкових бактерій, що розвиваються на коренях, фіксує до 80-130 кг/га азоту в ґрунті, чим сприяє поліпшенню живлення рослин, є одним з кращих попередників у сівозміні.

Після сої врожайність озимої пшениці зростає на 2,5-4 ц/га, кукурудзи на 3-8, ячменю на 4-6 ц/га.

Сою надзвичайно багатоліка, вона нараховує понад 1100 сортів і

гібридів. У великих наукових центрах створено нові вітчизняні, адаптовані до місцевих умов регіонів, високопродуктивні сорти з потенціалом урожайності 3,5-4,5 т/га зерна, які не поступають зарубіжним.

Отже, технічні культури займають особливе місце, серед базової сільськогосподарської продукції, яка гарантує продовольчу безпеку України. Це зумовлюється їх винятково важливим значенням для виготовлення високопоживних продуктів харчування. Насіння олійних культур характеризується значним вмістом жирів, білків, амінокислот, вітамінів і інших корисних речовин, що робить їх незамінною сировиною для харчової промисловості, настільки значущим є і цукровий буряк. Ці культури пристосовані до вирощування у досить широкому ареалі та різних ґрунтово-кліматичних зонах. Водночас виробництво технічних культур слугує потужним джерелом продуктивного тваринництва, та бджільництва. Їх відходи широко використовуються у різних галузях промисловості, при виготовленні органічних добрив у поповненні паливного балансу країни тощо.

1.2. Сучасний стан розвитку галузі

З давніх часів технічні культури були і нині залишаються важливим джерелом багатства України як і значної частини інших країн світу. Адже вони належать до найпоширеніших товарів внутрішнього і світового ринку сільськогосподарської продукції. Виробництво технічних культур завжди було високоприбутковим.

В Україні здавна ця галузь є однією з провідних в розвитку аграрної сфери, важливим джерелом поліпшення матеріального добробуту народу.

Технічні культури є найбільш розповсюдженими. Розглянемо динаміку посівних площ соняшника, цукрових буряків та сої в

Херсонській області і по Україні в цілому

Аналіз свідчить про стрімке зростання площ під посівами технічних культур як у Херсонській області так і в Україні. Близько 5,3% посівів України займають посівні площі Херсонщини, посівні площі сої - 26,8%. Рівень підвищення соняшникових полів в Україні становить 26,2%. Площа під соняшником по області збільшилась від 144,25 тис.га до 164,39 тис.га, тобто на 12,3%. Питома вага площі зайнятої під цукровими буряками на Херсонщині в структурі посівних площ України в середньому складає 0,33%.. Зросли по області посіви сої до 15,01 тис.га (що є більшим показником від рівня 1996р. на 29,1%) в загальному по Україні підвищення посівів сої складає 16,4%. За останні сім років намітилася тенденція зростання посівів соняшнику, сої та групи технічних культур взагалі. Але з цукровим буряком ситуація погіршується. Їх посівні площі за останні сім років збузилися на 39,4%.. Починаючи з 1996 року посіви технічних культур в сівозмінах України та Херсонської області збільшилися відповідно на 7,8% та 15,8%.

Нажаль не завжди підвищення розміру посівних площ є доцільним та ефективним.

Фахівцям відомо, що соняшник може повернутися на те саме поле лише через 9-10 років. Соняшник один з найгірших попередників, через велику кількість посівних площ соняшник на тому самому місці опиняється через 4-5 років, що призводить до грубого порушення загальної культури землеробства. Це являється причиною зниження урожайності та валового збору наступних культур та й самого соняшнику.

Але в результаті того, що потрібно вирішувати проблему рослинного білка і олії (адже два врожаї цінних сполук, які в сумі залежно від культури становлять 60-80% всього урожаю за один рік заслуговують на увагу) збільшення обсягів виробництва вимагає розширення посівних площ.

За даними світової статистики олійні культури мають найвищі темпи виробництва, вони за площею посіву поступаються лише пшениці, а за обсягами виробництва - кукурудзі, пшениці і рису. На світовому ринку зростає попит на насіння олійних культур їх шроти і олію.

Причому, олійні культури, що виробляються в Україні є конкурентоспроможними і проблем щодо їх збуту досі майже не спостерігалось. Постачальники матеріально-технічних ресурсів, що отримують від сільськогосподарських виробників насіння соняшнику, можуть за рахунок експорту товару покрити всі свої витрати та компенсувати ризики.

Все це призвело до того, що в останні роки соняшник в Україні вирощується за тактикою "спаленої землі". Якщо в 2018 році було посіяно понад 2,3 млн.га, то вже в 2019 році посівні площі соняшнику досягли 2,7 млн.га, або на 320 тис.га більше, ніж у попередньому році. Таку ситуацію необхідно розглядати як екологічно небезпечну, бо за наслідками її можна прирівняти до виходу за межі держави родючого шару ґрунту.

Навести лад покликане довгоочікуване введення експортного мита - на насіння соняшнику. Хоча цей захід і не викликає всебічної підтримки, але він здатен припинити розширення площ під соняшником, однак, внаслідок падіння ціни на соняшник на внутрішньому ринку, викликаною дією цих заходів найбільших збитків зазнають сільськогосподарські підприємства, що його виробляють. Наслідком буде зменшення зацікавленості у виробництві соняшнику та зменшення посівних площ.

В результаті розширення посівних площ технічних культур їх урожайність постійно знижується.

Аналізуючи дані спостерігаємо, що середня урожайність соняшника по області коливається від 5,5 ц/га до 11,8 ц/га, до того ж 5,5

ц/га - це показник 2018 року. Середня урожайність соняшнику за період з 1996 року по 2019 рік по Україні становить 10,7 ц/га, по області 7,6 ц/га. Звідси продуктивність соняшника на Херсонщині дещо менша ніж по державі в цілому.

Нестабільною є урожайність цукрового буряку. Враховуючи те, що вона постійно то збільшується то зменшується, амплітуда її коливання знаходяться в межах 161 ц/га - 216 ц/га (для Херсонщини) та 156,3-189,3 ц/га (для України). Для Херсонської області середня урожайність, починаючи з 1996 року, становить 186,04 ц/га та 176,8 ц/га для України.

Перевищує державний рівень середня урожайність сої нашого регіону: відповідно 11,23 ц/га та 14,1 ц/га.

Найнижчий показник урожайності по Херсонщині зафіксовано у 1999 році, по Україні мінімального значення продуктивності сої виробники отримали у 1996 році. Найвищою по Україні була урожайність сої 1997 року і становила 13,6 ц/га, а по області урожайність була найвищою у 2019 році і становила 17,5 ц/га.

По відношенню до нашої держави це гарний показник, але потенціал самої культури використовується в неповній мірі.

Отже, можна сказати, що Херсонщина для виробництва технічних культур урожайна та сприятлива, про що свідчить вищий рівень середньої продуктивності таврійського краю по відношенню до України в цілому.

Для підвищення урожайності технічних культур важливу роль відіграє посівний матеріал. Насіння має бути добре відколіброваним за розмірами, з високими посівними кондиціями, протруєне і оброблене препаратами від шкідників.

Технічні культури є одними з найбільш експортно-орієнтованими і забезпечують наочні валютні надходження. Нині лише 30% від загальних посівних площ засівається гібридним високопродуктивним

насінням, що призводить до втрат валового збору. Однією з причин цьому є зavelика ціна на висококласне насіння. Значно зменшити втрати урожаї від посухи і полягання допоможе використання елітних гібридів.

В значній мірі урожайність технічних культур по регіонах України залежить від погодно-кліматичних умов, що складаються під час вегетації рослин, але як говорить народна мудрість: "Що посієш, те й пожнеш", найголовніше - це вірний вибір с посівного матеріалу.

Резервом підвищення урожайності технічних культур повинно бути впровадження інтенсивної технології їх вирощування.

На зміну інтенсивній технології в зв'язку з економічною кризою в аграрно-промисловому комплексі країни прийшла екстенсивна. Починаючи з 1991 року спостерігається тенденція до зниження урожайності та валових зборів технічних культур не зважаючи на розширення посівних площ не лише по області, а й по країні в цілому.

Інтенсивна технологія полягає насамперед у правильному чергуванні культури в сівозміні, розмішені посівів по кращих попередниках, впровадженні високопродуктивних районованих сортів і гібридів, раціональному застосуванні добрив, своєчасному обробітку ґрунту з мінімалізацією технологічних операцій та використанням широкозахватних знарядь і комбінованих агрегатів, дотримуватись оптимальних строків сівби, своєчасному та якісному догляді за посівами, безгербіцидній технології боротьби з бур'янами, системі заходів захисту рослин від шкідників та хвороб, удосконаленні методів збирання урожаю, тощо.

Виробничий досвід показує, що точне і своєчасне застосування всіх прийомів агротехніки є запорукою добрих урожаїв технічних культур на всіх площах посіву навіть без застосування хімічних засобів боротьби з бур'янами.

Припинення державної підтримки, стрімкий ріст цін на добрива і пестициди, паливо та інший необхідний матеріал є причиною

несприятливих процесів у виробництві технічних культур.

Валовий збір тісно пов'язаний з урожайністю технічних культур. Хоча і відбувається зниження урожайності, частка технічних культур у валовій продукції рослинництва, яка зменшилась за останні три роки майже на дві третини, залишається стабільною. Постає питання, чому, незважаючи на всі негаразди, критичне фінансово-економічне становище, господарства все-таки висівають соняшник, цукровий буряк, сою і навіть розширюють посівні площі, хоча отримують вкрай низьку урожайність.

З одного боку це зумовлено "ліквідністю" даних культур, здатністю давати реальний дохід засобами виробництва і грошми. Значно вищий від інших культур рівень рентабельності робить їх значимими. Згідно статистичних даних, серед продукції рослинництва з 1998 р. тільки від зернових культур і соняшника господарства країни мали прибуток.

Розглянемо динаміку валових зборів технічних культур. За даними Україна збрала найкращий урожай соняшнику у 2017р. - 3457,4 тис.т. Але ріст валового збору прямопропорційно пов'язаний з розширенням площі посівів, що викликає велику занепокоєність, бо в першу чергу найголовнішим чинником росту валового збору повинна бути урожайність. Та більшість сільськогосподарських виробників вдаються до такої тактики. Відносно висока привабливість вирощування соняшнику й високі внутрішні ціни в торішньому сезоні, достатнє фінансування з боку трейдерів і експортерів є головним джерелом грошових надходжень для сільськогосподарського виробника. На внутрішньому та світовому ринках насіння соняшнику і продукти його переробки - це конкурентоспроможний товар, який користується попитом. До того ж імпортують його, зазвичай, промислово розвинуті країни, а експортують країни, що розвиваються та з перехідною економікою. За 1990-1999 роки експорт насіння соняшнику збільшився

від 2,04 млн. до 3,77 млн. тонн, шроту - до 2,61, олії - до 3,1.

Виробництво соняшнику, безумовно, рентабельне. Це важлива складова продовольчих і кормових білкових ресурсів. Збільшення його виробництва в нашій країні відповідає сучасним тенденціям зростання світового виробництва, а за темпами навіть перевищує їх. Це зумовлено освоєнням сучасних технологій виробництва, що відкриває нові можливості для ефективнішого використання наявних природних ресурсів, родючих ґрунтів.

Надмірне розширення його посівів, що відбулося в останні роки, значною мірою пояснюється бажанням миттєвого поліпшення економічного стану сільськогосподарських підприємств, попитом на насіння соняшнику та конкурентоспроможністю. Тому необхідно переглянути агрополітику вирощування соняшнику з урахуванням наукових рекомендацій та економічних розрахунків.

У 1998 році як в Україні так і на Херсонщині різко підвищився інтерес до сої. З цього ж року і почалося нарощування валового збору сої, що зумовлено зростаючою внутрішньою потребою в ній. Про це свідчить найвищий, на протязі семи років, урожай України 2019 року – 12,47 тис.тонн, по області найкращим є показник 2019 року і він становить 26,3 тис.тонн. Як бачимо найвагомішу частину у структурі валової продукції України по виробництву сої займає Херсонська область. Серед восьми найважливіших олійних культур соя посідає перше місце стосовно урожайності й виробництва насіння - 53,7% світового виробництва насіння олійних культур. У 1998 році зібрано рекордну кількість соєвого зерна 158 млн.т., або більш ніж усіх олійних культур разом узятих.

За останні роки споживання рослинних жирів у розвинутих країнах світу подвоїлося і досягло 22 кг на рік на душу населення, в країнах ЄС - 41кг. Нажаль, в Україні цей показник зменшився і становить близько 7,6 кг на жителя.

1.3. Методика визначення ефективності

При визначенні результатів фінансово-господарської діяльності підприємства або результату використання авансованого капіталу прийнято використовувати два загальних поняття: економічний ефект і економічна ефективність.

Ефект – це результат тих чи інших заходів, здійснюваних у сільськогосподарському виробництві. Він характеризується збільшенням урожайності сільськогосподарських культур, приростом продуктивності худоби і птиці.

Економічна ефективність виробництва визначається відношенням одержаних результатів до витрат засобів виробництва і живої праці. Ефективність виробництва – узагальнююча економічна категорія, якісна характеристика якої відображується у високій результативності використання живої і уречевленої праці в засобах виробництва.

Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва означає одержання максимальної кількості продукції з одного гектара земельної площі, від однієї голови худоби при найменших затратах праці і коштів на виробництво одиниці продукції.

Для визначення економічної ефективності виробництва в цілому по сільськогосподарських підприємствах використовується система показників, які доцільно обчислювати в такій послідовності:

- вартість валової продукції (грн.) на один гектар сільськогосподарських угідь на середньорічного працівника, на одну людино-годину, на 100 грн. виробничих затрат, на 1000 грн. основних виробничих фондів і оборотних засобів;

- розмір валового і чистого доходу та прибутку на один гектар сільськогосподарських угідь, на середньорічного працівника, на одну людино-годину, на 100 грн. витрат виробництва, на 1000 грн. виробничих фондів;

- рівень рентабельності й норма прибутку сільськогосподарського виробництва.

Показники економічної ефективності сільськогосподарського виробництва визначають і порівнюють за окремі роки або в середньому за 3-5 років.

Рівень рентабельності визначається з відношення прибутку до повної собівартості реалізованої продукції і виражається у відсотках. Він показує величину прибутку на 1 грн. витрат виробництва і характеризує ефективність їх використання в поточному році.

Норма прибутку визначається з відношення прибутку до середньорічної вартості основних і оборотних фондів і виражається у відсотках. Цей показник визначається по господарству в цілому і показує величину прибутку, що припадає на 1 грн. основних і оборотних фондів.

Рентабельність сільськогосподарських підприємств визначається співвідношенням рівня собівартості і фактичних цін реалізації товарної продукції рослинництва і тваринництва .

Доктор економічних наук Андрійчук В.Г. у підручнику "Економіка аграрних підприємств" виклав наступну методику визначення ефективності за традиційними показниками рентабельності. В них акумулюється вплив усіх факторів – природних, економічних і організаційно-господарських. Водночас на них істотно відбивається дія зовнішнього середовища і тих його ланок, на яке аграрні підприємства не мають будь-якого впливу. Рентабельне ведення виробництва означає, що підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) повністю відшкодовує витрати на її виробництво і одержує прибуток як головне джерело розширеного відтворення.

Для кількісного виміру рентабельності в цілому по аграрних підприємствах використовують такі три традиційні показники: рівень рентабельності, норма прибутку і приведена до земельної площі маса

прибутку. Рівень рентабельності

$$P = \frac{\Pi \cdot 100}{B_6}, \quad (1.1)$$

де Π – прибуток від реалізації (робіт, послуг);

B_6 - витрати виробництва на реалізовану продукцію.

Оскільки коефіцієнт віддачі за товарною продукцією

$$K_{\text{ТП}} = \frac{\text{ТП}}{B_6}, \quad (1.2)$$

де ТП – вартість товарної продукції (робіт, послуг) за поточними цінами реалізації, рівень рентабельності можна визначити також з виразу

$$P = \frac{\text{ТП} \cdot B_6}{B_6} \cdot 100. \quad (1.3)$$

$$\text{або } P = (K_{\text{ТП}} - 1) \cdot 100 \quad (1.4)$$

Цей показник характеризує економічну ефективність поточних витрат, ступінь їх окупності.

У тих випадках, коли грошова виручка від реалізації продукції не покриває витрат на її виробництво, визначають показник "рівня збитковості" як процентне відношення суми збитку до повної собівартості цієї продукції.

Для визначення ефективності використання виробничих фондів розраховують показник норми прибутку:

$$N_{\text{П}} = \frac{\Pi \cdot 100}{\Phi_{\text{ос}} + \Phi_{\text{об}}}, \quad (1.5)$$

де $\Phi_{\text{ос}}$ і $\Phi_{\text{об}}$ - середньорічна вартість відповідно основних виробничих фондів і оборотних засобів.

З економічної точки зору показник норми прибутку показує, скільки грошових одиниць прибутку приносить кожна грошова одиниця функціонуючих виробничих фондів. Зростання цього показника, як і показника рівня рентабельності, свідчить про підвищення ефективності виробництва.

Для оцінки ефективності виробництва в аграрних підприємствах важливе значення має і такий показник, як приведена маса прибутку, що визначається діленням одержаного підприємством валового прибутку на площу сільськогосподарських угідь.

По рослинництву в цілому визначають такі показники рентабельності, як рівень рентабельності і приведену масу прибутку від цього комплексу галузей на один гектар ріллі. За окремими культурами доцільно розраховувати три показники: рівень рентабельності, масу прибутку на один гектар посіву і масу прибутку на один реалізований центнер продукції. При цьому треба брати до уваги дві обставини. По-перше, при визначенні приведеної маси прибутку в цілому за рослинництвом слід прибуток від рентабельних галузей зменшити на збитки нерентабельних (збиткових) рослинницьких галузей. По-друге, масу прибутку на один гектар посіву певної культури (M_k) необхідно визначати з обов'язковим урахуванням її рівня товарності за формулою:

$$M_k = \frac{P_k}{S \cdot K_m}, \quad (1.6)$$

де P_k – прибуток, одержаний від реалізації певної культури;

S - площа посіву культури

K_m - коефіцієнт товарності.

Умовний рівень рентабельності розраховується за наступною формулою:

$$P_y = \frac{P_o}{C_1} \cdot 100, \quad (1.7)$$

де P_o – прибуток у базовий період, одержаний від реалізації продукції;

C_1 - собівартість реалізованої продукції в звітний період.

В умовах інфляції та гіперінфляції на підприємствах формується інфляційний прибуток та інфляційна рентабельність. Характерними ознаками їх є одержання підприємствами згідно зі звітними даними

великих сум прибутків і досягнення надвисоких рівнів рентабельності виробництва продукції при майже повній або повній відсутності в цих грошових коштів на розрахункових рахунках у банках. Україна це економічне явище чітко проявилось в аграрних підприємствах у 1992 і 1993 рр.

Добринін В.А. та Попов Н.А. запропонували ідентичні методики розрахунку показників економічної ефективності.

При визначенні економічної ефективності сільськогосподарських підприємств виконується розрахунок наступних показників:

- відношення валової продукції до затрат живої і уречевленої праці:

$$E_{ВП} = \frac{ВП}{C + ОС + Eн} , (1.8)$$

де ВП – вартість валової продукції, виробленої сільськогосподарським підприємством за аналізований період (як правило, за рік);

С – поточні виробничі витрати;

ОС – середньорічна вартість основних виробничих засобів;

Ен – коефіцієнт ефективності основних засобів (капітальних вкладень);

- відношення реалізованої продукції до затрат живої і уречевленої праці:

$$E_{рп} = \frac{РП}{C + ОС + Eн} , (1.9)$$

де РП – вартість реалізованої продукції.

Інколи цей показник називають відношенням валового доходу до затрат праці. Від попереднього він відрізняється тим, що більш точно відображує фінансові, а не виробничі результати діяльності;

- відношення чистого доходу до затрат живої і уречевленої праці;

$$E_{чд} = \frac{ЧД}{C + ОС + Eн} , (1.10)$$

де ЧД – чистий дохід підприємства, грошове вираження вартості продукту, різниця між вартістю валової або реалізованої продукції і затратами на її виробництво.

- рентабельність продукції

$$R_{\Pi} = \frac{\Pi}{M} \cdot 100 \%, (1.11)$$

де С – собівартість сільськогосподарської продукції, рентабельність основних засобів і нормованих (матеріальних) оборотних засобів.

$$R_{OC} + \frac{\Pi}{OC + ОбС} \cdot 100 \%, (1.12)$$

де ОбС – середні залишки матеріальних обігових засобів;

- рентабельність вкладень у підприємство

$$R_{акт} = \frac{\Pi}{A} \cdot 100\%, (1.13)$$

де А – вартість всього майна (активів) підприємства.

Норма прибутку розраховується як відношення прибутку до авансового капіталу.

Ефективність виробництва характеризує також чистий дохід (прибуток), вироблений в розрахунку на одного середньорічного робітника, зайнятого в сільському господарстві або на одну людину-годину.

Економічна ефективність використання землі розраховується:

$$E = \frac{ВП}{S}, (1.14)$$

де S – загальна площа сільськогосподарських угідь.

Рівень використання землі характеризується величиною чистої продукції (валового доходу) з одиниці земельної площі; величиною чистого доходу або прибутку з розрахунку на один гектар сільськогосподарських угідь (ріллі).

Рівень (норма рентабельності) - процентне відношення прибутку до суми матеріальних і трудових витрат, пов'язаних з виробництвом і

реалізацією продукції.

Норма прибутку – процентне відношення прибутку до середньорічної балансової вартості основних і обігових коштів.

1.4. Правове забезпечення галузі

Однією є найважливіших передумов вирішення великомасштабних і багатоцільових завдань і проблем, подібних тим, які в останні роки стоять перед сільським господарством України є їх всебічно відпрацьоване нормативно-правове, насамперед законодавче забезпечення. Не будучи безпосереднім виробничим ресурсом, правова база належить до визначальних чинників ефективного використання економічних, фінансових, соціальних та інших виробничих ресурсів і на цій основі набуває значення одного з найважливіших регуляторів ефективності виробництва. Надійне нормативно-правове забезпечення виробничої діяльності належить до тих найміцніших підвалин, на яких вони тримається і які являють собою якщо не визначальні, то дуже близькі до цього чинники її ефективного здійснення. Воно не тільки окреслює і регулює правові межі, в яких може (повинна) функціонувати кожна конкретна виробнича (як і будь-яка інша) структура, а й визначає "правила поведінки" як її самої, так і усіх тих, хто має з нею ті чи інші відносини. У більш широкому розумінні законодавча база регламентує дії усіх суб'єктів, включаючи органи державної влади, які співпрацюють (співфункціонують) з виробничою системою, їх обов'язки і відповідальність перед нею, а також права інших структур щодо неї.

Однак однією з визначальних причин проблем, які мають місце в реформуванні аграрних відносин, є їх неповне і недостатньо якісне правове забезпечення, фрагментарність окремих нормативно-правових актів, їх недостатня взаємна узгодженість. Законотворча робота в частині потреб сільського господарства ще не набула системного

характеру, а необхідні закони України і укази Президента приймають і видаються або з успіхом або з великим запізненням. Якщо це доповнити тим, що чинні нормативно-правові акти у практичній роботі не завжди і не для всіх стають обов'язковими для виконання і в багатьох випадках трактуються довільно, що не здійснюється їх моніторинг і ніхто не несе відповідальності за їх суворе дотримання, стане зрозумілою і очевидною необхідність надання правовому забезпеченню розвитку сільського господарства більшої динамічності, якості і соціально-економічної результативності. Один з державних органів найвищого рівня стосовного сільського господарства вже діє. Земельний кодекс України регулює земельні відносини в Україні у всій їх масштабності, в тому числі, звичайно, щодо сільського господарства. Він зараз діє в редакції Закону, прийнятого Верховною Радою України 25 жовтня 2018р. "Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР".

Та при всій його важливості він охоплює лише одну - земельну - складову аграрних відносин і не охоплює собою всі інші сегменти аграрних реформувань і, що ще важливіше, більш загальних питань розвитку сільського господарства, його недостатньо щоб вважати законодавчу базу щодо даної галузі вирішеною хоча б у найбільш загальному відношенні. У зв'язку з цим об'єктивним і невідкладним стає прийняття ще одного базового для сільського господарства Закону України. Ним міг би стати "Закон про сільське господарство", який, визначаючи найважливіші засади і принципи правового регулювання цієї народногосподарської галузі, одночасно ставив би у чіткі правові рамки усіх, хто вступає з ним у виробничі та інші відносини.

Існує ще декілька нормативно-правових актів, що забезпечують правову базу галузі технічних культур, зокрема це:

1. Закон від 30 січня 1992 року "Про власність".
2. Закон від 21 квітня 1993 року "Про охорону прав на сорти

Визначення земель сільськогосподарського призначення та порядок їх використання

1. Землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури або призначені для цих цілей.

2. До земель сільськогосподарського призначення належать:

а) сільськогосподарські угіддя (рілля, багаторічні насадження, сіножаті, пасовища та перелоги);

б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісового фонду, землі під господарськими будівлями і дворами, землі тимчасової консервації тощо).

3. Землі сільськогосподарського призначення передаються у власність та надаються у користування:

а) громадянам - для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

б) сільськогосподарським підприємствам - для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

в) сільськогосподарським науково-дослідним установам та навчальним закладам, сільським професійно-технічним училищам та загальноосвітнім школам - для дослідних і навчальних цілей, пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства;

г) несільськогосподарським підприємствам, установам та організаціям, релігійним організаціям і об'єднанням громадян – для ведення підсобного сільського господарства.

4. Землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватись у власність іноземним громадянам, особам без

громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам.

Як свідчить досвід, наявність навіть найдосконаліших законодавчих та інших нормативних актів і положень ще не гарантує надійного правового забезпечення виробничої та іншої діяльності. Але якщо в країнах з добре відпрацьованими й ефективно діючими правовими традиціями наявність законодавчого акта із самого початку робить його обов'язковим для дотримання всіма без винятку в цілому і в деталях, а порушення його автоматично тягне за собою відповідне покарання, то у нашій країні поки що в багатьох випадках відстань між категоріями закон і його виконання з різних причин дуже далека. Тому розвиток законодавчої бази обов'язково повинен супроводжуватися досить високим рівнем організації її виконання.

Організаційне забезпечення дії законів та інших нормативних актів являє собою винятково важливу гілку правових відносин, покликану перетворити законодавчі положення в реальність. Воно набуває особливого значення в умовах динамічного розвитку суспільства чи окремої галузі, коли виникає необхідність прискорення напрацювання законодавчих актів, швидкого і об'єктивного доведення їх до зацікавлених у них, надання їм активної стимулюючої щодо перетворювальних процесів ролі. Це повністю стосується сучасного етапу розвитку аграрних відносин з їх надмірно великими складностями.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

2.1. Загальна характеристика діяльності підприємства

Дослідне господарство "Асканійське" Каховського району Херсонської області знаходиться в південній частині області в 42 км від районного центру м. Каховка. На території господарства знаходиться один населений пункт – с. Тавричанка, де і розташована центральна садиба. Населений пункт електрифікований й телефонізований, має водопровідну мережу, житлові будинки забезпечені газобалонним устаткуванням. Територія ДГ "Асканійське" з'єднана з трасою республіканського значення, що створює сприятливі умови для транспортування вантажів.

Основні пункти здачі сільгосппродукції знаходяться в м. Каховка (хлібоприймальний пункт, міськмолкозавод, м'ясокомбінат) на відстані 42 км від центральної садиби. До найближчої залізничної станції – 35 км.

Перший агрокліматичний район Херсонської області, в якому розміщені землі господарства, характеризується помірно-спекотним і дуже посушливим кліматом. Середня температура січня складає мінус 4,8°C, липня – 22,7°C. Сума позитивних (активних) температур за вегетаційний період складає 3200-3500°C. Тривалість безморозного періоду – 165-200 днів, вегетаційного – 210-240 днів.

Весняні заморозки припиняються в середньому в другій декаді квітня, але в окремі роки вони спостерігаються в третій декаді травня. Осінні заморозки наступають в середньому в третій декаді жовтня, найбільш ранні – в третій декаді вересня.

Річна сума опадів коливається у межах 350-470 мм. Основна кількість опадів (60-70%) припадає на теплий період року переважно у

вигляді злив. Характерні тривалі бездощові періоди (50-60 діб і більше).

До загрозливих погодних явищ у весняно-літній період відносяться суховії та чорні бурі, які чотири рази в десять років викликають посухи.

Територія землекористування господарства розміщена в південній частині Причорноморської низовини на лівобережжі Дніпра. В геоморфологічному відношенні тут виділяють другу і третю надпойменні тераси Дніпра і плато. Центральна частина території розміщена в межах третьої надпойменої тераси Дніпра. Ця тераса являє собою слабо хвилясту рівнину з невеликим нахилом на захід і північний захід по другій надпойменній терасі.

Глибина залягання ґрунтових вод на території господарства різноманітна. В зв'язку з експлуатацією системи зрошення відбувся різкий підйом рівня ґрунтових вод.

Ґрунтовий покрив ДГ "Асканійське" в основному представлений чорноземами південними залишиково-солонцюватими. В подах сформувалися луко-чорноземні, глеюваті та глеєві ґрунти. Всі виділені на території господарства ґрунтові різниці об'єднані в агро виробничі ґрунти.

На основі агротехнічної однорідності з урахуванням генетичних особливостей, техскладу, забезпеченості поживними речовинами й інших факторів, зумовлена необхідність диференційованого впровадження заходів щодо підвищення родючості земель і охорони ґрунтів від водної та вітрової ерозії.

Водозабезпечення земель господарства відбувається за рахунок Північно-Кримського та Каховського каналів.

Загальна земельна площа господарства станом на 1.01.2019 р. склала 9306 га, сільгоспугіддя займають 9070 га, рілля та пасовища – 8619 та 451 га відповідно. Зрошувані землі займають 4236 га.

За останні три роки в площі землекористування сталися значні

зміни. Значно збільшилась загальна земельна площа- на 3690 га по відношенню до 2017 року. Площа ріллі збільшилась на 3277 га і в 2019 році складала 8619 га. Значно збільшилась площа пасовищ: в 2017 році вона складала лише 33 га, а в 2019 вже 451 га. В структурі земель більше 92% загальної площі займає рілля, в тому числі 45,5% зрошуваних земель. Висока питома вага площ, на яких здійснюється зрошення, свідчить про більш раціональне використання земель під впровадження сільськогосподарських культур.

Для більш докладного вивчення використання земельних угідь розглянемо структуру посівних площ в господарстві (табл. 2.1).

Розрахунки, проведені в табл. 2.1. показують, що в дослідному господарстві “Асканійське” в 2019 р. під зерновими було зайнято 1923 га, що склало 39,03% від загальної площі посівів. В порівнянні з 2017р. площа зернових збільшилась на 199 га, в порівнянні з 2018р. – зменшилась на 329 га. Посіви кукурудзи в 2018 зменшились на 72 га в порівнянні з 2017 роком, а в 2019 році вони збільшились на 30 га в порівнянні з 2017 роком і склали 211 га. Площа посівів технічних культур зазнала значних змін. Якщо в 2018 році вона зменшилась на 271 га, то в 2019 році вона збільшилась на 283 га в порівнянні з 2017 роком і склала 744 га, тобто 15,1% від загальної площі посівів. Овочі й баштанні культури займають незначні площі, які скорочуються з кожним роком. Скорочення посівів цих культур пов'язане з необхідністю значних витрат на їх вирощування (на насіння, обробку ґрунту, зрошення, збирання врожаю тощо), а також зі значним ризиком недоотримання продукції через несприятливі погодні умови.

Кормові культури представлені кормовими коренеплодами (площа яких збільшилась з 90 га до 148 га), однорічними травами, багаторічними травами, кукурудзою на силос і зелений корм. За період, що вивчається, питома вага кормових культур зменшилась з 45,3% до 38,34%.

Структура посівних площ ДГ “Асканійське”

Культури	2017р.		2018р.		2019р.	
	площа	кв. м	площа	кв. м	площа	кв. м
1. Зернові і бобові без кукурудзи	1724	34,7	2252	44,46	1923	39,03
в т.ч.:						
озимі зернові	1662	33,45	1990	39,29	1498	30,4
ярові зернові (без кукурудзи)	62	1,31	262	5,17	311	6,31
зернобобові	-	-	-	-	114	2,31
2. Кукурудза на зерно	181	3,64	109	2,15	211	4,28
3. Технічні культури	732	14,73	461	9,1	744	15,1
в т.ч.						
соняшник на зерно	445	8,96	153	3,02	422	8,57
4. Картопля	1	0,02	-	-	-	-
5. Овочі відкритого ґрунту	63	1,27	69	1,36	39	0,79
6. Баштанні продовольчі	17	0,34	-	-	7	0,14
7. Кормові коренеплоди і баштанні кормові	90	1,81	50	0,99	148	3,0
8. Багаторічні трави	824	16,59	912	18,01	763	1,49
9. Однорічні трави	739	14,88	719	14,2	517	10,49
10. Кукурудза на силос, зелений корм	597	12,02	493	9,73	461	9,36
Разом посівів	4681	100	4406	100	5164	100

Загальна площа посівів в 2019 році на 483 га більше, ніж в 2017 році, що свідчать про більш повне використання площі ріллі. Структура посівних площ в ДГ

“Асканійське” відповідає вимогам щодо чередування культур у сівозмінах і є оптимальною.

ДГ “Асканійське” безпосередньо підпорядковане інституту олійних культур УААН і діє за принципом повного господарського розрахунку. Воно є самостійним господарським суб’єктом з правом юридичної особи.

Дослідне господарство на добровільних засадах за згодою наукової установи, якій підпорядковане може входити до складу спілок, асоціацій, консорціумів, концернів, агрофірм, науково-виробничих об’єднань та інших формувань за галузевими, територіальними ознаками та за спільністю економічних інтересів, якщо це сприяє поліпшенню діяльності та оснащення господарства.

ДГ у своїй діяльності керується законодавчими актами України, статутом, а також постановами і наказами Української академії аграрних наук та своєї наукової установи.

Науково-дослідний інститут і ДГ за взаємною домовленістю можуть повністю або частково централізувати виконання окремих виробничо-господарських функцій. Виконання їх може покладатись на наукову установу або окремо створений орган управління.

Майно, що є державною власністю і закріплюється за ДГ Української академії аграрних наук, належить його трудовому колективу на правах повного господарського віддання, яке здійснюється згідно з законодавством і статутом відповідно до мети і статутних завдань діяльності господарства.

ДГ має право з дозволу наукової установи продати і передати іншим господарствам, організаціям і установам, обмінювати, здавати в оренду, надавати безкоштовно в тимчасове користування або позику та

списування з балансу приміщення, будови, обладнання, транспортні засоби та ін. основні фонди. Згідно зі статутом УААН зміни в землекористування (збільшення, вилучення, оренда чи інше відчуження земель) здійснюється тільки Президією Академії.

На базі ДГ не можуть створюватись відособлені сільськогосподарські кооперативи, яким надаються земельні ділянки, а також не може вилучатись земля для ведення селянського (фермерського) господарства.

Управління дослідним господарством здійснюється на основі поєднання принципів самоврядування трудового колективу і їх прав на господарське використання землі, майна, виробничої продукції.

ДГ очолює директор, який призначається науково-дослідним інститутом, шляхом укладення з ним контракту і затверджується УААН.

Директор на основі єдиноначальності керує своєю діяльністю і організовує роботу ДГ. Він несе особисту відповідальність за результати роботи перед державою, науковою установою і трудовим колективом.

Директор ДГ представляє його у всіх установах і організаціях, відповідно до закону розпоряджається майном і коштами, укладає договори, видає доручення, відкриває у банку розрахункові та інші рахунки.

Директор ДГ, як правило, є членом вченої ради наукової установи, якій воно підпорядковано.

Директор ДГ може бути звільнений з посади до закінчення строку його контракту за мотивами, передбаченими контрактом та діючим законодавством за поданням науково-дослідного інституту.

Заступники директора ДГ, головні спеціалісти призначаються і звільняються з посад директором господарства з погодженням з науково-дослідним інститутом. Керівники структурних підрозділів господарства (цехів, бригад, ферм тощо), а також спеціалісти цих підрозділів призначаються і звільняються з посади наказом директора

господарства.

Трудовий колектив ДГ складають усі його працівники.

Права виборного органу трудового колективу можуть надаватись профспілковому комітету господарства, який укладає колективний договір з адміністрацією, що регулює взаємовідносини між сторонами.

Організаційна структура являє собою сукупність підрозділів господарства виробничого, допоміжного, культурно-побутового і господарського призначення, що здійснюють свою діяльність на основі кооперації і поділу праці всередині сільськогосподарського підприємства. До таких структурних одиниць належать: відділи, виробничі ділянки, бригади, ферми, ремонтні майстерні, енергетичне господарство, будівельний цех складське і сумарно-зерноочисне господарство, дитячі садки, їдальні тощо.

Розглянемо організаційну структуру господарства на прикладі дослідного господарства.

Структура управління – це сукупність ланок і окремих працівників управління, порядок її підпорядкованості і взаємозв'язку між собою.

Дослідне господарство “Асканійське” має відділкову структуру управління, яка характерна для великих господарств із значною розосередженістю виробництва, при відділковій структурі управління відділок виступає проміжною ланкою між бригадами і адміністрацією господарства.

2.2. Техніко-економічні показники діяльності підприємства

Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств визначається, у більшості випадків, обраним виробничим напрямом спеціалізації відповідно до ґрунтово-кліматичних умов регіону і розміщення господарства.

Спеціалізація як головний фактор визначається суспільним

поділом праці, орієнтацією на виробництво окремих видів продукції або частини продукту чи технологічного циклу.

Під поняттям “спеціалізація сільськогосподарського господарства” розуміють переважний розвиток однієї або кількох галузей у виробництві товарної продукції в окремих господарствах, районах, областях і регіонах. Розвиток цих галузей і виробництво відповідних продуктів визначають виробничий напрям сільського господарства.

Процес спеціалізації характеризується зосередженням засобів виробництва і робочої сили сільськогосподарських підприємств на виробництві окремих видів товарної продукції з урахуванням природних і економічних умов.

Спеціалізація є основою масового виробництва товарної продукції, структуру якої визначають ті види сільськогосподарської продукції, з якими господарство і регіони виступають у суспільному поділі праці. Тому спеціалізація характеризується тими галузями і продуктами, частка яких у структурі товарної продукції найбільша. Спеціалізація господарства визначається структурою його грошових надходжень від реалізації товарної продукції, в якій відображаються характер його економічних зв'язків з народногосподарським комплексом та його роль у суспільному поділі праці.

Рівень спеціалізації визначається за часткою всіх товарних галузей і користуються при цьому формулою:

$$K_c = \frac{\sum P_i}{\sum_{i=1}^n P_i(2i-1)}, \quad (2.1)$$

де K_c – коефіцієнт спеціалізації;

P – питома вага i -ї галузі в сумі виручки від реалізації продукції, %;

i – порядковий номер галузі у ранговому ряді за її часткою у виручці від реалізації продукції.

Коефіцієнт спеціалізації, розрахований за формулою 2.1 дорівнює:

$$K_{\text{сп}} = \frac{100}{433.28} = 0,23.$$

Таке значення коефіцієнту характеризує середній рівень спеціалізації. Це означає, що в господарстві досить високу питому вагу в структурі товарної продукції займають кілька головних галузей: виробництво зерна (29,47%), молока (25,5%) і технічних культур (15,69%). Ці галузі визначають виробничий напрямок сільськогосподарського підприємства.

Крім того, важливе значення в економіці господарства має виробництво м'яса В.Р.Х. Цей вид продукції складає 14,03% виручки від реалізації. Аналіз даних свідчить про те, що в структурі товарної продукції господарства провідне місце належить галузі рослинництва. Вона забезпечує 58,34% виручки.

За останні три роки відбулося значне зростання вартості товарної продукції, як в цілому по господарству, так і в розрізі окремих галузей. Збільшення виручки обумовлене впливом двох факторів: по-перше зростанням обсягів реалізованої продукції, по-друге – ростом рівня цін на сільськогосподарську продукцію. Відзначимо, що більшу роль відіграє ціновий фактор.

Узагальнюючи вищенаведені висновки, можна сказати, що напрямок виробничої діяльності ДГ “Асканійське” Каховського району – виробництво зерна, молока та технічних культур. За роки, що досліджуються, структура товарної продукції змінюється незначною мірою в основному під впливом цінового фактору.

Для того, щоб більш повно охарактеризувати розміри господарства, необхідно проаналізувати ресурсні і фінансово-економічні показники, наведені в табл. 2.2.

Дані, наведені в табл. 2.2 свідчать, що за період з 2017р. по 2019р. вартість основних виробничих фондів збільшилась на 5,4% (1689 тис.грн.)

Основні економічні показники діяльності ДГ "Асканійське"

Показники	2017р.	2018р.	2019р.	2019р. у % до 2017 р.
1. Вартість ОВФ всього, тис.грн.	31115	32045	32804	105,4
2. Вартість оборотних засобів, тис.грн.	6852	8626	10116	147,6
3. Середньорічна чисельність робітників, чол.:	441	512	545	123,6
в т.ч. зайнятих у с.-г., чол.	389	423	507	129,6
4. Поголів'я тварин, ум.гол.	2573	2982	3276	127,3
5. Вартість валов. продукції, тис.грн.	6610	7410	7881	119,2
в т.ч.:				
- рослинництво, тис.грн.	2311	3044	2684	116,1
- тваринництво, тис.грн.	2083	2810	3263	156,6
6. Вартість валов. продукції в спів ставних цінах, 1996р. тис.грн.	4459	5244	11933	267,6
в т.ч.				
- рослинництва	2703	2888	7297	269,9
- тваринництва	1756	2356	4636	264,0
7. Виручка від реалізації продукції, тис.грн.	9815	10814	9166	93,4
в т.ч.				
- рослинництва	4194	4692	3599	85,8
- тваринництва	2419	3805	3289	135,9
8. Прибуток (збиток), тис.грн.	3205	3404	1285	40,1
в т.ч.				
- рослинництва	1883	1648	915	48,6
- тваринництва	336	995	26	7,7
9. Рівень рентабельності, %	48,5	45,9	16,3	X
- рослинництва	81,5	54,1	34,1	X
- тваринництва	17,6	35,4	0,8	X

В той же час значно зросла вартість оборотних засобів, які використовує підприємство в своїй господарській діяльності. Зростання склало 47,6% або 3264 тис.грн. Причина – в збільшенні рівня цін на ресурси промислового походження.

Середньорічна чисельність робітників за цей період збільшилась на 26,3% (104чол.) в цілому по господарству і на 29,6% (118 чол.) зайнятих в сільському господарстві. Виручка від реалізації продукції зменшилась в 2019 році на 6,6%(649 тис.грн.) в порівнянні з 2017 роком, що обумовлене зменшенням обсягів продажу продукції рослинництва. Зменшився і прибуток господарства за цей період. Зменшення склало 59,9% (1920 тис.грн.), що в свою чергу призвело до зменшення рівня рентабельності до 16,3% в 2019 році, тоді як в 2017 році – 48,5%.

Рентабельність галузі рослинництва становила 34,1% в 2019 році, що на 59,2% нижче, ніж у 2017 році. Причиною зниження ефективності галузі стало падіння цін на її продукцію.

Тваринництво у 2019 році стало малоефективним (0,8% прибутковості), що у 20 разів нижче рівня 2017 року. З одного боку, це зумовлене зниженням реалізаційних цін на молоко та м'ясо, з іншого – зростанням витрат господарства на збільшення поголів'я худоби.

Узагальнюючи вищенаведені висновки, слід зазначити, що дослідне господарство “Асканійське” – високо розвинуте сільськогосподарське підприємство, в якому виробничо-господарська діяльність ведеться з використанням інтенсивних технологій. В умовах кризового стану економіки господарство змогло зберегти свій ресурсний потенціал і організувати виробництво і реалізацію продукції таким чином, щоб отримувати досить високі фінансові результати. Керівництво сільгосп підприємства приділяє достатньо увагу організаційним і економічним питанням розвитку і відтворенню виробництва, турбується про підвищення обсягів виробництва та його ефективності, забезпечує соціальний захист працівників.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА

3.1. Особливості виробництва технічних культур

Одним з найважливіших напрямків діяльності дослідного господарства «Асканійське» Каховського району Херсонської області є виробництво насіння соняшнику. Останнім часом воно є одним із основних джерел надходжень грошових коштів для підприємства, що є об'єктом дослідження.

Значення галузі для господарства визначається за питомою вагою основних економічних показників, які характеризують рівень розвитку виробництва технічних культур. До таких показників відносять: площу посіву, матеріальні і трудові затрати, вартість валової і товарної продукції, а також фінансові результати реалізації.

Посівні площі в господарстві у 2019 році зменшились на 42 га в порівнянні з 2017 роком, а посівні площі під технічними культурами збільшились за цей період на 12 га і в 2019 році становили 744 га. В середньому питома вага площ під технічними становить 13% від всіх посівних площ господарства. Виробничі витрати за аналізуємий період збільшились на 6365 тис. грн. по господарству в цілому. Питома вага виробничих витрат на технічні в витратах господарства зменшилась на 49,5% і в 2019 році вони становили 626 тис. грн. Прямі затрати праці збільшились як по господарству так і по галузі і становили в 2019 році 1080 тис. люд.-год. і 50 тис. люд.-год., відповідно. Виручка від реалізації за аналізує мий період знизилась на 649 тис.грн. по господарству і на 471 тис. грн. по галузі. Питома вага виручки також знизилась на 30,43%. Відповідно знизився і прибуток по галузі на 124 тис. грн. Проте питома вага прибутку технічних культур зросла на 53,5% і в 2019 році технічні

забезпечили господарству 28,8% прибутку.

Посівні площі під соняшником в 2019 році зменшились на 23 га., проте в порівнянні з 2018 роком вони збільшилися на 269 га. Мала кількість площі під соняшником в 2018 році (153 га.) була зумовлена вимогами дотримання сівозмін, а зниження урожайності до 9,9 га. призвело до зменшення валового збору, в 2018 році він склав лише 1429 ц.. І хоча в 2019 році посівна площа вже складала 422 га. проте валовий збір збільшився лише на 1199 ц., що на 2840 ц. менше рівня 2017 року. Причиною цього стало зниження урожайності в 2019 році більше ніж на 50% в порівнянні з 2017 роком. Зовсім інша ситуація склалася з соєю. Її посівні площі в 2019 році зросли на 35 га. в порівнянні з 2017 роком і склали 322 га., і хоча в 2019 році урожайність сої зменшилась на 0,8 ц/га. в порівнянні з 2017 роком валовий збір за цей період збільшився на 319 ц. Відхилення валового збору по зерновим культурам зумовлюється двома факторами – зміною посівної площі та урожайності. Щоб виявити вплив цих факторів на зміну валового збору, застосуємо метод ланцюгових підставок або різниць.

Аналіз даних показує, що за період з 2017 по 2019р. загальний валовий збір по групі технічних культур зменшився на 3159 ц. При цьому значно знизилась урожайність на 7,7 ц/га, що негативно вплинуло на валове виробництво. Через зменшення урожайності господарство втратило 3629,2 ц.

Площа посівів за період дослідження зросла на 12 га, що дало змогу додатково отримати 1348,2 ц. продукції.

По соняшнику зниження урожайності зумовило зменшення валового збору на 3383,2 ц, а збільшення площі зумовило збільшення на 543,2 ц. Загальний приріст валового збору соняшнику становив 2840 ц.

Площі, зайняті під соєю збільшилися з 287 га в 2017 році до 322 га – в 2018 р., що викликало збільшення валу на 805 ц. Але через зменшення урожайності валовий збір скоротився на 246 ц.

Підсумовуючи викладене вище, слід відмітити, що валовий збір, як результативний показник, в значній мірі залежить і від урожайності, і від площі посіву культур. Причому, перший фактор в основному впливає позитивно, тобто збільшує валовий збір, а другий – негативно.

В умовах інтенсифікації виробництва основним резервом підвищення валових зборів зернових є урожайність. Вона, як результативний показник, відображує рівень агротехніки, ступінь розвитку механізації, організації виробництва і загальної культури землеробства, тобто формується під впливом різноманітних факторів, які і визначають її розмір.

Результативним показником ефективності використання трудових ресурсів, а отже, додатковим резервом поліпшення забезпеченості ними підприємства є продуктивність праці.

Рівень продуктивності праці вимірюється кількістю продукції виробленої за одиницю робочого часу або затратами робочого часу по виробництву продукції.

Продуктивність праці підвищується, якщо збільшується виробництво продукції на одиницю робочого часу або зменшуються затрати праці на одиницю вироблених продуктів.

Продуктивність праці характеризується прямими показниками (виробництво продукції за одиницю часу) та оберненими (затратами робочого часу на виробництво одиниці продукції, тобто трудомісткість). Кожен з цих показників може бути виражений у натуральних і вартісних показниках.

Аналізуючи показники продуктивності праці, слід відзначити, що виробництво валової продукції на одного працівника зменшилось в 2019 році на 63,04%, на одну людино-годину та на один людино-день виробництво також знизилось на 8,71 грн., та на 58,2 грн. відповідно. Виробництво продукції на одного працівника, на одну людино-годину та на один людино-день також зменшилось на 344,6 ц., 0,16 ц. та 1,31 ц.

відповідно. Узагальнюючи викладене вище, можна зробити висновок, що зниження продуктивності праці у вартісному вигляді відбулось за рахунок цінового фактора. Одним із найважливіших факторів, що впливає на продуктивність праці є оплата праці.

Основною формою оплати праці при вирощуванні технічних культур в ДГ “Асканійське” є акордно-преміальна. Це колективний вид оплати праці, комбінований різновид відрядної та почасової оплати праці. Акордно розцінка розраховується по двох показниках: 1) обсяг виконаних робіт та відпрацьований час; 2) кількість і якість виробленої продукції.

Перша частина (обсяг робіт) виступає у формі авансу, який може бути як відрядний так і по часовий.

Друга частина за кінцевий результат – отримання продукції. Формується за рахунок збільшення тарифного розряду на 25-50%. Акордна оплата праці проводиться після отримання продукції, різниця між виплаченим та протязі року авансом та нарахованого сумою за продукцією є тією різницею, що виплачується за другий показник пропорційно виплаченого авансу.

Щорічно перед початком збирання технічних культур приймається Наказ, в якому регламентовані умови оплати праці робітників, зайнятих на збиранні технічних.

В грошовому виразі оплата праці встановлена в залежності від культури що збирається, способу та строку збирання, техніки, що використовується. При збиранні насінницьких ділянок розцінки збільшуються на 40%.

Технологія вирощування соняшнику. Сучасна екологічно безпечна, ресурсо- та енергозберігаюча технологія вирощування соняшнику передбачає комплексне й поточне проведення належних механізованих операцій в установлені строки для створення оптимальних умов розвитку й росту рослин протягом вегетації.

Чергування культур у сівозміні спрямоване на підвищення родючості ґрунту, знищення бур'янів, шкідників і хвороб без використання хімічних засобів і одержання високих урожаїв. Установлено, що при розміщенні посівів соняшнику на тому самому полі через 8-10 років можливість ураження хворобами і шкідниками майже повністю зникає, а через 4-5 років - призводить до значного ураження рослин шкідниками і хворобам (вовчок, гниль біла й сіра, несправжня борошниста роса та ін.), що зменшує врожайність і погіршує якість насіння. Через 8-10 років насіння вовчка втрачає схожість, а зачатки інфекції у ґрунті гинуть і рослини соняшнику наступного посіву не уражуються.

Кращі попередники для соняшнику ті, після яких у ґрунті залишається більше води і поживних речовин. У Степу найефективніші ланки сівозміни, де соняшник висівають після кукурудзи чи озимої пшениці.

Наявність елементів мінерального живлення в ґрунті в оптимальних співвідношеннях сприяє підвищенню продуктивності рослин, поліпшенню якості насіння.

Соняшник дуже вибагливий до поживного режиму ґрунтів порівняно з іншими польовими культурами. Особливо багато він вбирає з ґрунту калію.

Для формування 1 ц врожаю насіння соняшник виносить з ґрунту 6,5 кг азоту, 2,7 фосфору і 15,5 кг калію. Проте незважаючи на високий винос калію з ґрунту, соняшник на чорноземних ґрунтах більшою мірою потребує азотних і фосфорних добрив.

Основним в усіх зонах вирощування соняшнику в господарстві є поліпшений зяблевий обробіток. На полях, засмічених осотом та іншими коренепаростковими бур'янами, прийом обробітку в системі поліпшеного зябу рекомендується чергувати так, щоб домогтися повного знищення бур'янів. Перше луцення проводять після збирання

попередника дисковими знаряддями (ЛДГ-10, ЛДГ-15, БД-10, БДТ-7) на глибину 6-8 см, друге й третє - в мiру вiдростання бур'янів багатолемiшними плугами (ППЛ-10--25), важкими дисковими боронами(БД-10, БДТ-7), паровими культиваторами (КПС-4) чи культиваторами-плоскорiзами (КПШ-5, КПШ-9) на глибину 8-10 i 10-12 см. Iнтервали мiж луцненнями та останнiм луцненням i оранкою мають бути такими, щоб бур'яни встигли дати пагони (досягається найповнiше iх знищення). У пiвденному Степу, де снiгу на полях практично не буває i з гребенистої рiллі випаровується багато води, поверхню поля вирiвнюють водночас з оранкою. У районах недостатнього зволоження Лiсостепу застосовують таку саму схему зяблевого обробiтку, як i в пiвнiчному Степу, але поле орють не пiзнiше другої половини вересня - початку жовтня.

Якщо поля очищенi вiд бур'янів недостатньо, застосовують гербициди трєфлан (нiтрон, олiтреф), прометрин (селектин, гезагард-50), дуал. Трєфлан знищує проростки однорiчних злакових бур'янів (мишiю сизого та зеленого, проса курячого) i двосiм'ядольних (лободи бiлої, щирини бiлої, щирини вiдiгнутої, кураю та iн.). Пiд дiєю сонячного випромiнювання трєфлан швидко розкладається, тому його треба одразу ж загортати в ґрунт.

При вирощуваннi сортiв соняшнику використовують кондицiйне насiння (рН 1-3), схожiсть якого не менша 87% чистота 98% (iз вiстом облущеного насiння - не бiльше 2%) гiбридiв (F_1) - вiдповiдно 85 та 98% (iз вiстом облущеного насiння не бiльше 3%). Проти хвороб (iржi, несправжньої борошнистої роси, гнилей, фомозу та iн.) насiння протруюють, використовуючи поширений протруювач ТМТД (3 кг препарату на 1 т насiння).

На вiдносно чистих вiд бур'янів полях кращими є строки сiвби соняшнику при програваннi ґрунту на глибинi загортання насiння до 8-10°C. На дуже засмiчених полях висiвати соняшник слiд трохи пiзнiше,

при прогріванні ґрунту до 10-12°C, і знищувати основну масу бур'янів, які проросли, передпосівною культивацією.

Глибина загортання насіння соняшнику становить 6-8 см.

Умовою одержання високого врожаю насіння є дотримання рекомендованої густоти посіву і рівномірне розміщення рослин на площі. При інтенсивній технології, коли густоту рослин регулюють не прориванням, а нормою висіву, треба висівати тільки висококондиційне насіння.

При регулюванні сівалки на норму висіву треба враховувати, що польова схожість насіння буває меншою за лабораторну на 20-25%, а під час боронування по сходах гине до 10% рослин. Тому страхова надбавка до норми висіву має становити 30-35%.

Висівають насіння соняшнику пунктирним способом з міжряддями 70 см пневматичними сівалками.

Слідом за посівом ґрунт необхідно прикоткувати. Важливим прийомом догляду за посівами соняшнику є боронування до і після появи сходів. Досходове боронування проводять середніми боронами через 5-6 днів після сівби, коли проростки соняшнику знаходяться на глибині, при якій зуби борони їх не пошкоджують, а бур'яни у фазі "білої ниточки".

При похолоданні (після сівби) з'явлення сходів соняшнику затримується. В такі роки для повнішого знищення бур'янів і запобігання утворенню ґрунтової кірки проводять дворазове боронування: перше - через 5-6 днів після сівби, друге - за 3-4 дні до появи сходів. Друге досходове боронування (ЗОР-07) можна здійснювати, тільки коли проростки соняшнику не пошкоджуються зубами борони. Щоб запобігти їх пошкодженню, заглиблення зубів борони має бути меншим за середню глибину залягання проростків на 0,5-0,89см.

Післясходове боронування соняшнику проводять у фазі 2-3 пар

справжніх листків. Якщо боронують посіви у фазі сім'ядоль, то пошкоджується і загортається землею близько 17,5, а у фазі утворення 2-3 пар листків - 11% рослин. Боронувати поле після появи сходів треба в день, коли зменшується відносна вологість повітря і молоді рослини стають не такими ламкими. Боронувати посіви соняшнику доцільно широкозахватними агрегатами при спілому ґрунті, щоб не допустити зайвого його ущільнення та руйнування структури. Швидкість руху агрегату під час досходового боронування 6-7 км/год, післясходового - не більше 4 км/год. У багаторічних виробничих дослідах ВНДК встановлено високу ефективність при догляді за соняшником боронування разом з коткуванням, розпушуванням міжрядь і використанням прополювальних борінок. Доцільно розпушувати ґрунт у міжряддях на глибину 6-8 см культиваторами КРН-4,2, КРН-5,6, КРН-08,4. Глибоке розпушування (12-14 см) призводить до деякого зменшення врожаю. Тому на відносно чистих посівах доцільно проводити неглибокі обробітки, а на засмічених - починати культивацію міжрядь на більшій глибині, поступово зменшуючи її. На полях, де бур'яни знищували восени за системою поліпшеного зябу, достатньо одного-двох розпушувань міжрядь.

Урожайність соняшнику залежить від строку збирання, який визначають за ступенем стиглості та вологою насіння. Залежно від погодних умов урожай починають збирати через 7-10 днів після обробки посівів хлоратом магнію і через 5-6 днів - реглоном. За цей час на оброблених полях вологість насіння знижується до 12-15%. Збирають соняшник у фазі господарської стиглості, коли рослини з жовтими і жовто-бурими кошиками в посівах 12-16%, а з бурими й сухими - 85-88%.

Гібриди досягають дружно, особливо після обробки рослин десикантами. Тому збирання їх починають при вологості насіння 17-19%, а у вологу осінь - 20-22%.

За 2-4 дні до початку збиральних робіт поле обкошують і розбивають на заїнки, прокладають транспортні й розвантажувальні магістралі.

Для збирання використовують зернозбиральні комбайни СК-5 "Нива" із спеціальними пристроями ПСП-1,5М чи 34-103А та універсальними ПУН-5 для подрібнення і розкидання стебел по полю. Комбайни ДОН-1200 І ДОН-1500 обладнують пристроями ПСП-8 і ПСП-10. Щоб насіння менше обрушувалось і подрібнювалось, частоту обертання барабана на комбайнах СН-5 "Нива" встановлюють на рівні близько 300 об./хв.

Після первинного очищення на агрегаті ЗАВ-20 чи інших комплексах треба додатково обробити на машинах вторинного й остаточного очищення - СВУ-5, СМ-4, а також на пневмосортувальних столах ПСС-2,5, БПСУ-3.

Сухе й очищене насіння калібрують, що забезпечує висівання заданої кількості насінин у рядки і позбавляє від необхідності проривати рослини. Для тривалого зберігання посівного насіння соняшнику його вологість має бути не більшою 7-8 %.

В посушливих умовах господарства жоден захід не впливає так на підвищення урожайності соняшнику, як зрошення. Для формування врожаю 26-30 ц/га соняшник використовує 4500-5000 м³/га води, в тому числі в період сходи-формування кошика 20-30%, формування кошика-цвітіння 40-50 і цвітіння достатньо провести 2-3, а в посушливі 3-4, іноді 5 вегетаційних поливів. На кожний полив дощуванням витрати води становлять відповідно 500-600 м³/га по борознах - 600-700 м³/га. Час проведення вегетаційних поливів визначають за вмістом вологи в ґрунті з тим, щоб підтримувати вологість на постійному рівні 60-70% НВ до цвітіння і 75-80% від цвітіння до початку достигання.

Ефективніше поливати посіви по попередньо нарізаних у міжряддях щілинах. Для їх нарізання використовують культиватор КРН-

4,2, обладнаний долотоподібними робочими органами. Поливають дощувальними агрегатами ДДА-100М, ДДА-100МА і широкозахватними "Фрегат" (ДФ-120).

При поливі дощуванням треба враховувати, що краплі води, які залишаються на листках, під прямими сонячними променями діють подібно до лінзи, тому в цих місяцях листки обпалюються і тканина їх гине. зменшується площа асиміляції. Тому не варто поливати соняшник дощуванням у сонячні дні.

Технологія вирощування сої. За наявності в господарствах високоврожайних сортів, достатньої кількості мінеральних добрив, ефективних гербіцидів, сільськогосподарських машин сою вирощують за інтенсивною технологією.

Висівають сою після найбільш придатних попередників - озимих і ярих колосових культур, кукурудзи, овочевих, картоплі. Кращим попередником для сої в бурякосійних районах достатнього зволоження є також цукрові буряки. Не слід вирощувати сою після інших бобових культур через пошкодження рослин спільними хворобами і шкідниками та на полях, засмічених осотом, бо гербіцид тrefлан, рекомендований як найефективніший на посівах сої, не знищує цей бур'ян.

Після стерньових попередників та кукурудзи складається з лушення та зяблевої оранки плугами з передплужниками. На полях, засмічених однорічними бур'янами, обмежуються одним неглибоким лушенням дисковим лущильником ЛДГ-10, ЛДГ-15 на глибину 6-8 см; на забур'янених осотом ділянках перше лушення проводять також дисковими лущильниками на глибину 6-8 см, друге - полицевими лущильниками ППЛ-10-25 або культиваторами-плоскорізами КПШ-5, КПЕ-3,8 та іншими на глибину 12-14 см, а за два тижні до зяблевої оранки при відростанні розеток осоту вносять аміну сіль 2,4Д (4-5 кг/га за препаратом); на запирієних площах здійснюють подвійне дискування на глибину 10-12 см; двічі дискують площу на таку саму глибину після

збирання кукурудзи, для чого використовують важкі дискові борони БЦТ-3, БЦТ-7.

Зяблеву оранку на чорноземних ґрунтах, особливо при висіванні сої після кукурудзи, проводять плугами ПЛН-5-35 та іншими на глибину 28-30см, на дерново-підзолистих ґрунтах з мілким орним шаром - на його глибину. Після овочевих культур, картоплі, цукрових буряків орють мілкіше - на 22-25см і здебільшого без попереднього луцення.

На утворення 1ц зерна соя виносить з ґрунту 7,5-10 кг азоту, 3-4,5 кг калію, 1,6-2,5 кг фосфору, тому добре реагує на органічні та мінеральні добрива в легкодоступній формі. Під зяблеву оранку рекомендується вносити гній або компости в норму 20-25 т/га та мінеральні добрива (фосфорно-калійні по 60-90 кг/га д.р.). Азотні добрива застосовують під передпосівну культивуацію (30-45 кг/га), у рядки (по 10-12 кг/га) вносять молібденізований суперфосфат. Посіви також підживлюють (20-25 кг/га NP) під час обробітку міжрядь.

Весняний обробіток ґрунту полягає в ранньому боронуванні, вирівнюванні волокушами (ВВ-2,5), вирівнювачами (ВП-8, ВПН-5,6), боронами (БП-8) застосуванні гербіцидів і передпосівній культивуації. Передпосівну культивуацію з боронуванням проводять на глибину 5-7 см.

З використовуваних при вирощуванні сої ґрунтових гербіцидів найпоширеніший трефлан. Його вносять під передпосівну культивуацію в нормі 4-6 кг/га. Крім трефлану під культивуацію вносять його аналог нітран (3,505кг/га), суміш трефлану (4-5 кг/га) з прометрином (2-3 кг/га) та ін.

Висівають кондиційним насінням, протруєним ТМТД (2,4-3,2 кг/т), тигамом (2,8-4,2 кг/т) або іншими рекомендованими препаратами з додаванням 5-10 л води на 1т насіння. Безпосередньо перед сівбою насіння обробляють у затінку соєвим ризоторфіном. Сіють сою у добре прогрітий ґрунт (12-14°C) широкорядним способом з міжряддям 45-60 см або звичайним рядковим способом (на землях 2-ї технологічної

групи).

Для сівби використовують бурякові сівалки (ССТ-12А, ССТ-8), кукурудзяні (СПЧ-6М, СУПН-8) або овочеві (СКОН-4,2) в агрегаті з котками.

За якісного обробітку ґрунту і позитивної дії внесених гербіцидів догляд за соєю практично обмежується одним міжрядним розпушуванням на глибину 5-6 см. На площах без застосування ґрунтових гербіцидів проводять 2 досходових і 1-2 післясходових боронування середніми або легкими боронами упоперек посіву та обробіток міжрядь. Глибина першого міжрядного розпушування 5-6 см, другого і третього 6-8 см.

В умовах зрошення соя в період вегетації 2-4 рази поливають: перший раз - у фазі бутонізації, другий - при формуванні бобів, наступні - під час наливання зерна, витрачаючи щоразу 500-700 м³/га води.

Збирають її у повній стиглості зерна переобладнаними на низькій зріз (5-6см) зерновими комбайнами ("Нива", "Колос" та ін.). Зібране насіння очищають, при потребі підсушують і зберігають за вологості 12-14%.

В Україні районовано багато сортів сої, зокрема: Аметист, Київська 27, Бистриця 2, Деймов, Іванка. Ізумрудна, Київська 91, Медея, Пальміра, Подільська 1, Романтика, Сонячна, Хаджибей, Чарівниця степу, Вустя, Оксана та ін. Сортовий склад як сої так і інших культур весь час поповнюється і змінюється.

Виробництво продукції вимагає певних затрат живої і уречевленої праці, які формують витрати виробництва.

Витрати господарств можуть бути і не пов'язані з виробництвом сільгосппродукції. Такі витрати здійснюються за рахунок додаткової продукції господарств і включаються в їх індивідуальні витрати виробництва сільськогосподарської продукції, які формують собівартість продукції.

Собівартість – найважливіший економічний показник для оцінки діяльності будь-якого підприємства. В ній відображується якість всієї роботи господарства.

Під собівартістю продукції розуміють витрати сільськогосподарського підприємства на виробництво і реалізацію продукції, виконання робіт та надання послуг, виражені в грошовій формі. В ній відображуються умови виробництва і результати виробничої діяльності, насамперед рівень фондоозброєності і продуктивності праці, ефективність прогресивних технологій, інтенсивність і продуктивність сільськогосподарських галузей..

Визначення рівня собівартості продукції зернових дає можливість встановити доходність галузі.

Проведемо аналіз собівартості продукції технічних культур за останні три роки, використовуючи дані ДГ “Асканійське” на прикладі соняшнику.

Аналіз даних показує, що за 2017-2019 рр. собівартість продукції технічних культур в ДГ “Асканійське” знизилась. Найбільша частка у структурі собівартості продукції технічних належить статтям “Мінеральні добрива”, “Утримання основних засобів”, “Управління та обслуговування виробництва”. За даними в 2019 р. в порівнянні з 2017 роком зменшились темпи оплати праці на 8,36 тис.грн. або 9,6 %, знизилась на 18,8 тис.грн. затрати на насінний матеріал, зменшились на 25,7 тис.грн. затрати на утримання основних засобів, скоротились затрати на управління та обслуговування виробництва на 37,1 тис.грн. або на 64,1%. Підвищились витрати на мінеральні добрива на 50,6 тис.грн., що пов’язано із дотриманням технологій виробництва.

Узагальнюючи вище сказане, можна зробити висновок, що в сучасних умовах господарювання спостерігається зниження рівня собівартості продукції технічних культур, що викликане погіршенням економічного стану в країні, інфляційними процесами, які спричинили

зростання цін на мінеральні добрива, засоби захисту рослин, паливно-мастильні матеріали тощо.

Досить важливою в діяльності підприємства є сфера обміну, яка пізнається в першу чергу через реалізацію продукції. Тільки за умови, що суспільство визнає її, а отже заплатить гроші, підприємство може продовжувати свою діяльність. З переходом на ринкові відносини ця залежність ще більше зростає, оскільки господарство практично повністю переходить на самофінансування. У цих умовах важливим є не тільки виробництво продукції, а й вигідна її реалізація.

Реалізація виробленої продукції є одним із основних аспектів діяльності с.-г. підприємств, вона є завершальною стадією повного циклу кругообігу виробничих засобів господарства. В процесі реалізації йому повертають у вартісному виразі кошти, витрачені на виробництво і збут продукції. Це дозволяє підприємству виконати свої зобов'язання – перед бюджетом, установами банків за одержані кредити, постачальниками і різними кредиторами по оплаті праці і договорах підряду.

Частина виробленої продукції використовується на господарські потреби (на насіння, на фуражні цілі, на громадське харчування тощо) і не реалізується. Проте значна кількість продукції вибуває за межі господарства і надходить у народногосподарський оборот. Таку продукцію називають товарною.

Відношення товарної (реалізованої) продукції до валової (виробленої), виражене у відсотках, становить рівень товарності. Таким чином, чим менше залишається готової продукції на внутрішньогосподарські цілі, тим вищий рівень її товарності.

Проаналізуємо рівень товарності технічних культур у дослідному господарстві “Асканійське” Каховського району Херсонської області.

Розрахунки показують, що рівень товарності технічних культур в дослідному господарстві “Асканійське” знизився на 46,2%. В 2017 році

на середній рівень товарності вплинув той факт, що насіння соняшнику було реалізовано на 2265 ц. більше, ніж зібрано. Причина такого високого значення цього показника криється в тому, що в господарстві збереглися запаси насіння соняшнику попереднього року.

В 2018 році в цілому по групі технічних рівень товарності збільшився в порівнянні з попереднім роком і становив 118,7%. В 2018 році товарність технічних зменшилась до 67,4%, тобто близько 50% продукції не було реалізовано. Більшу частину продукції, залишили в господарстві для реалізації у наступному році за більш високими цінами.

Викладене вище дає підстави для висновку, що у випадку реалізації зерна навесні, коли ціни значно вищі, господарство може отримати більший прибуток. В зв'язку з цим нарізла необхідність державної підтримки сільськогосподарського товаровиробника, сприяння зацікавленості працівників.

Не менш важливим є те, кому реалізується продукція технічних і по яким цінам. Аналізуючи канали реалізації технічних культур в дослідному господарстві “Асканійське”.

За даними можна зробити наступні висновки. Основними каналами реалізації технічних культур в ДГ “Асканійське” є: реалізація комерційним структурам і продаж за угодами.

В 2019 році найбільшу частину реалізації становив продаж комерційним структурам: 6611ц. Ціна насіння в цьому випадку становила 131,7 грн./ц.- соняшник, та 166,5 грн./ц.- соя.

Набагато нижчими були ціни реалізації по бартерним операціям: 106,3грн./ц.- соняшник та 116,7 грн/ц.- соя, що склало 23,9% та 42,7% відповідно. Найбільша сума виручки була отримана від продажу комерційним структурам – 870,7 тис.грн.

Узагальнюючи все вищесказане, відмітимо, що в процесі реалізації технічних культур треба звертати увагу на якість продукції, яка великою мірою визначає її конкурентоспроможність. Отримання насіння з

вищими кондиційними властивостями є фактором підвищення ціни продажу. Необхідним є також пошук нових ринків збуту, створення економічних умов для більш пізньої реалізації, що суттєво вплине на рівень цін, а отже – на розмір отриманого прибутку.

Економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їх вкладень.

При оцінці економічної ефективності виробництва технічних культур використовують як натуральні так вартісні показники. До натуральних відносяться рівень урожайності, затрати праці на 1ц.

Розглянемо показники економічної ефективності соняшника та сої за допомогою табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Показники економічної ефективності виробництва соняшника

Показники	2017р.	2018р.	2019р.	2019р. у % до	
				2017р.	2018р.
Урожайність, ц/га	13,6	9,9	6,7	49,26	67,68
Виробнича собівартість 1ц, грн.	62,07	134,4	37,29	55,87	25,8
Затрати праці на 1ц, люд-год.	3,3	11,9	8,85	268,18	74,37
Ціна реалізації 1 ц, грн.	97,6	135,8	166,2	57,7	19,23
Повна собівартість 1ц, грн.	73,7	94,7	88,8	54,23	26,12
Прибуток, тис.грн.	199	200	144	72,36	72,0
Рентабельність, %	32,5	43,4	87,3	-	-

За ринкової орієнтації підприємств мету їх розвитку визначають обсяги продажу продукції та очікуваного прибутку. Досягнення необхідного рівня цих показників залежить від якісних характеристик продукції, та цін на неї.

Аналіз показників економічної ефективності виробництва соняшнику в ДГ “Асканійське” свідчить, що ціна реалізації 1ц за останні

три роки була найвищою в 2019 році і становила 166,2 грн. Відповідно збільшується і прибуток в 2019 році він склав 144 тис. грн.

Виробництво соняшника залишається рентабельним і у порівнянні із 2018 роком рентабельність зростає на 43,9%. Збільшення ціни реалізації у 2019 році порівняно з 2017 роком на 70,3% і 2018 роком на 22,4%, зумовлено зниженням урожайності у останньому році - до 6,7 ц/га. Як результат валовий збір теж скоротився, що призвело до зростання попиту на цю культуру. У 2019 році зменшилась виробнича і повна собівартість 1ц соняшника. Виробнича собівартість дорівнює 37,29 грн./ц а повна 88,8 грн/ц, що більше майже в 2,5 рази, тобто затрати на реалізацію продукції відіграють важливу роль при ціні за центнер – 166,2 грн., та все-таки покриваються всі затрати, і виробництво соняшнику є рентабельним. Вагомим фактором є затрати праці на 1ц соняшнику, які збільшились порівняно з 2017 роком на 5,55 люд.-год. В деякій мірі це позитивний фактор, так як збільшення затрат праці призводить до покращення якості продукції.

Показники економічної ефективності виробництва сої приведені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Показники економічної ефективності виробництва сої в ДГ
“Асканійське”

Показники	2017р.	2018р.	2019р.	2019р. в % до	
				2017р.	2018р.
Урожайність	23,0	21,9	22,2	96,52	101,37
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	38,91	78,46	73,74	189,51	173,34
Витрати праці на 1ц, люд.-год.	2,1	3,12	3,49	166,2	111,86
Ціна реалізації 1ц, грн.	85,8	120,6	118,02	56,8	56,81
Повна собівартість 1ц, грн.	39,19	74,22	71,61	200,33	141,1
Прибуток, тис.грн.	295	230	226	76,6	98,26
Рентабельність, %	118,9	62,5	64,8	-	-

Аналіз показників економічної ефективності виробництва сої говорить про її рентабельність. За останні три роки вона зменшилась і у 2019 році становить 64,8% відповідно прибуток порівняно з 2017 роком зменшився на 69 тис.грн., 2018 роком - 4 тис.грн. отримали.

В результаті росту повної собівартості до 78,51 грн./ц у 2019 році, зросла ціна реалізації до 118,02 грн/ц, що на 37,6% більше ніж у 2017 році. Такі ціни покривають витрати товаровиробника повністю. На протязі останніх трьох років зменшилась урожайність сої на 3,5% в порівнянні з 2017 роком.

Проте дані говорять, що соя є рентабельною культурою і приносить господарству значні прибутки.

Рентабельність важлива економічна характеристика, яка властива діяльності підприємств на принципах господарського розрахунку.

Виробництво валової (товарної) продукції, валового та чистого доходу (прибутку) на одиницю ресурсів характеризують лише ефективність використання окремих її видів: трудових і матеріальних ресурсів, землі та інших. Інтегральним показником оцінки виробничої діяльності підприємств - є рентабельність.

У процесі господарської розрахункової діяльності господарства мають відшкодувати свої витрати виручкою від реалізації продукції і одержати прибуток. Тому рентабельність - показник економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, який свідчить про те, що господарство від своєї діяльності отримує прибуток.

Рівень рентабельності визначається з відношення прибутку до повної собівартості реалізованої продукції і визначається у відсотках. Він показує величину прибутку на 1 грн. витрат виробництва і характеризує ефективність їх використання у поточному році. При цьому кожний відсоток рентабельності відповідає отриманню однієї

копійки прибутку в розрахунку на гривну виробничих витрат.

Рівень рентабельності визначається в цілому по господарству - це сукупний рівень рентабельності також характеризує ефективність спожитих засобів виробництва, що включають в суму річної амортизації основних фондів і вартість використаних у господарстві матеріальних оборотних засобів. Сільськогосподарські підприємства мають багато різноманітних засобів виробництва, які тією чи іншою мірою використовують у господарстві.

Сільськогосподарські підприємства з урахуванням конкретних умов господарювання визначають необхідний рівень рентабельності, який дає змогу перейти на повний господарський розрахунок і здійснювати діяльність на принципах самоокупності і самофінансування. В умовах самофінансування обсяг прибутку підприємства забезпечує самоокупність, а також відрахування від прибутку з метою збільшення основних і оборотних фондів та коштів на інші заходи.

Аналіз даних показав, що за період, що вивчається, реалізація технічних культур була прибутковою для дослідного господарства: в 2017 році отримано 494 тис.грн. прибутку (по 33,7 грн. з кожного центнера реалізованої продукції), в 2018 р.- 430 тис.грн.(87,5 грн./ ц), в 2019 році–370 тис.грн.(55 грн./ц).

Характеризуючи рівень рентабельності окремих груп технічних культур, необхідно відмітити, що найбільш рентабельною у 2019 році була реалізація соняшнику – 87,3%, тоді як у 2017 році вищий рівень рентабельності мала соя – 118,9%. Найбільша сума прибутку булав отримана від продажу сої– 295 тис.грн. або 46,6 грн. з кожного центнера. Рівень рентабельності становив 118,9%.

В 2017 і 2019 роках ціна реалізації була високою і становила 92,5 грн. і 131,4 грн. за центнер відповідно. В результаті рентабельність була на рівні 53,9 і 72% відповідно.

3.2. Оптимізація посівних площ

Серед поширених моделей оптимізації в сільському господарстві є моделі пов'язані з сівозмінами. Врахування некерованих факторів навколишнього середовища при постановці задач оптимального планування дає змогу більш реалістично формувати множину можливих варіантів господарського розвитку на певній території. Керовані фактори навколишнього середовища в задачах оптимального планування повинні розглядатися як змінні величини, що беруть участь у формуванні цільової функції. Однак реалізувати цю вимогу часто буває важко через відсутність необхідної інформації. При розв'язанні задач проектування сівозмін необхідно детально врахувати багато факторів: агрономічних, організаційних, економічних. Тому, програми, за допомогою яких можна отримувати інформацію щодо системи сівозмін, створюються на основі баз даних.

Треба сказати, що рішення, які приймаються на основі локальних або короткотермінових критеріїв оптимізації моделей (вони вже самі по собі є досить раціональними і логічно обґрунтованими, на глобальному рівні або в довгостроковому перетині здатні привести до непередбачених виводів.

Отже, класичні концепції та моделі можуть виявитись дуже односторонніми й обмеженими, щоб відобразити глобальні проблеми. Тому, чим триваліший часовий інтервал розглядається в задачах такого типу, тим краще. Тобто, виникає необхідність розробки довгоперіодичних моделей. Необхідність розробки цих моделей зумовлюється також зростанням динамічності об'єктів сільського господарства.

Оскільки сівозміна є складною динамічною системою, яка має просторові і часові характеристики, задачу побудови оптимальних сівозмін слід розглядати як у просторі, так і за часом (у разі узгодження

з умовами господарювання та розміром сівозмінного масиву). Моделі, які аналізують сівозміну протягом певного інтервалу часу, кращі тих, що вони визначають стан системи в цілому за кілька років. Такі моделі називають динамічними.

Елементи сівозміни поєднуються в систему у встановленому порядку, а також взаємодіють між собою, впливаючи на родючість ґрунту. В свою чергу, кожна сівозміна є елементом взаємопов'язаних сівозмін. Тому, щоб оптимальними були параметри системи, необхідно вирішувати багато питань, які виникають при проектуванні сівозміни.

Отже, при моделюванні системи сівозмін можна виділити такі три етапи:

- створення відповідної інформаційної бази даних;
- розв'язання задач, що є складовими частинами загальної задачі;
- розв'язання загальної задачі щодо проектування системи сівозмін.

В результаті розв'язання задачі проектування сівозмін пропонується структура посівів, яка відповідає оптимальним сівозмінам. Причому, моделювання окремих ланцюгів задачі та процесу в цілому необхідно проводити з позиції системного підходу. А основним принципом, що враховується при побудові моделі, є ступінь впливу сівозміни на врожайність культур, які входять до неї.

Вхідними даними таких моделей є інформація про врожайність сільськогосподарських культур з урахуванням специфіки сівозмін (тобто попередників, рівня родючості ґрунту, погодних умов, тощо). Їх одержують на основі експериментальних даних за ряд років і накопичують інформацію для створення вихідної бази даних та показники, що характеризують ступінь впливу на врожайність кожної культури сівозміни за певної послідовності попередників по всіх можливих для заданої множини культур схемах (що є основою для

отримання ланцюга сівозміни).

За допомогою моделей сівозмін можна визначити вплив сівозміни на родючість ґрунту (на баланс поживних речовин та вологи в сівозмінах), біологічну роль сівозмін у підвищенні врожаїв. Побудова структури посівних площ дає можливість запропонувати розміщення культур у сівозмінах, зробити оцінку врожайності культур та продуктивності сівозмін, визначити структуру посівних площ та сформувані сівозміни з урахуванням спеціалізації господарств, а в разі необхідності сформувані також ґрунтозахисні сівозміни.

Якщо сівозміну розглядають у просторі, то її умовно вважають статичною системою. Тобто вважають множину культур сівозміни та її структуру за роками ротації однаковим, так само як і щорічні врожаї відповідних культур, маючи на увазі однакові попередники і не враховуючи метеорологічні фактори при постійному рівні забезпечення добривами. Тоді динаміку сівозміни на кожному окремому полі можна прийняти за повну ротацію і звести задачу визначення оптимального чергування культур до задачі розміщення культур по полях масиву.

Отже, при оптимальному плануванні сівозмін розв'язуються такі локальні задачі проектування сівозмін:

- розробка схем сівозмін;
- визначення кількості, розмірів та розміщення різних видів сівозмін;
- перехід до проектних сівозмін.

Динамічна модель оптимізації сівозміни дає змогу визначити оптимальний варіант схеми сівозміни для заданої множини культур та фіксованого сівозмінного масиву. Задача оптимізації сівозміни, що звичайно списується за допомогою лінійного програмування, пропонує таку послідовність культур, яка забезпечить одержання максимального прибутку в розрахунку на 1 га сівозмінної площі. У динамічній моделі на кожному кроці, що відповідає одному року ротації сівозміни,

здійснюється вибір культури, яка дасть максимум прибутку з урахуванням впливу попередника та частоти вирощування окремих культур у сівозміні.

У статистичних моделях оптимізації сівозмін планування здійснюється окремо для кожного масиву за умов, коли відомі кількість та розміри усіх полів. Загальний підхід до побудови статичних моделей полягає у зведенні задачі оптимізації схеми сівозміни до оптимізації розподілу культур по полях сівозмінного масиву. В залежності від поставлених цілей можуть розглядатися такі моделі:

- розміщення культур по полях масиву в залежності від їх чергування в часі. Ці моделі визначають таке чергування культур, яке відповідає агротехнічним вимогам і забезпечує гарантований обсяг рослинної продукції за умов отримання максимуму цільової функції (1 рік);

- розміщення культур по полях сівозмін для заданого року ротації залежно від розміщення у попередньому році. статичні моделі можна розглядати як моделі з умовно сталою динамікою.

Можуть також виникнути задачі територіальної організації сівозмін:

- визначення кількості та розмірів сівозмін у господарстві і оптимізація просторових умов сівозмін, тобто визначення площі кормових та спеціальних культур і кількості польових сівозмін при мінімальних витратах та додержання відповідних умов;

- визначення розміщення сівозмінних масивів (розподіл сівозмін по орних масивах, якщо відомі кількість та розміри сівозмін);

- сумісне визначення кількості, розмірів та розміщення сівозмін;

- трансформація земельних угідь, пов'язана з визначенням кількості та розмірів сівозмін у господарстві;

- визначення оптимальних контурів ріллі по сівозмінних

полях (з n полів ріллі сівозмінного масиву через їх оптимальний розподіл створити масив з m полів сівозміни).

Існує декілька підходів до розв'язання задачі планування оптимальних сівозмін, які за методом опису сівозмін можна поділити на 2 групи:

- розробка моделей, для яких схеми сівозмін встановлені і вводяться явочним порядком;
- розробка схем і сівозмін шляхом вибору культур з певною множини.

Найчастіше для моделей сівозмін застосовують моделі лінійного програмування. Постановка задачі формується так: виходячи з наявності виробничих ресурсів (земельних, трудових, грошових тощо), визначити оптимальну структуру використання ріллі та системи сівозмін, що дають можливість у конкретних природно-економічних умовах на основі використання вимог про збереження існуючого рівня родючості ґрунтів забезпечити найефективніше виробництво необхідної кількості продукції. Як критерій оптимальності за такої постановки задачі звичайно використовують максимум чистого прибутку.

3.3. Напрямки підвищення ефективності вирощування технічних культур

Підвищення економічної ефективності сільського господарства передбачає збільшення виробництва і підвищення якості сільськогосподарської продукції при одночасному зменшенні затрат праці і матеріальних засобів на одиницю продукції. Розв'язання цієї проблеми нерозривно пов'язане з подальшою всебічною інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва, в процесі якої забезпечується підвищення врожайності сільськогосподарських культур. Сільське господарство повинно розвиватися переважно на основі інтенсифікації

що є основним джерелом підвищення його економічної ефективності.

Шляхи підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, які забезпечують подальше збільшення обсягів виробництва продукції і зменшення витрат на її одиницю передбачають комплекс таких основних заходів:

- поліпшення використання землі, підвищення її родючості;
- впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва;
- поглиблення спеціалізації і концентрації виробництва на основі міжгосподарської кооперації і агропромислової інтеграції;
- раціональне використання виробничих фондів і трудових ресурсів;
- впровадження інтенсивних і ресурсозберігаючих технологій та індустріальних методів виробництва;
- підвищення якості і збереження виробленої продукції

У комплексі заходів підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва технічних культур найважливішим є поліпшення використання землі на основі підвищення її родючості і зростання врожайності технічних культур. Ці завдання успішно вирішуються шляхом вирощування сільськогосподарських культур за технологією програмованих урожаїв з використанням досягнень науки, передової практики і забезпеченням високої якості праці.

Водночас впровадження у виробництво культур і сортів інтенсивного типу може мати й негативні наслідки. Розвиток інтенсифікації землеробства без дотримання відповідних умов призводить до погіршення структури ґрунту, підвищення темпів деградації земель і загострення екологічної ситуації.

Передовий досвід вітчизняного землеробства і світова практика свідчать, що науково-технічний прогрес має в своєму розпорядженні ефективні засоби захисту ґрунту від руйнування та підвищення їх

родючості.

Один із напрямів підвищення економічної ефективності виробництва технічних культур впровадження комплексної механізації і автоматизації виробництва в галузі і переведення на індустріальну основу. Вирішення цієї проблеми насамперед сприяє підвищенню продуктивності праці, що є основним якісним фактором його економічного і соціального розвитку.

Матеріальною основою підвищення економічної ефективності виробництва технічних культур, зокрема зростання продуктивності праці, є впровадження досягнень науково-технічного прогресу, яке включає вдосконалення, раціональне поєднання і взаємодію всіх елементів праці - знарядь і предметів праці та робочої сили. З підвищенням технічної озброєності і рівня механізації виробництва затрати живої праці на одиницю земельної площі скорочуються. Зростання продуктивності праці, а отже й ефективності виробництва на 70-75% зумовлюються досягненнями технічного прогресу, частка організаційних факторів становить 25-30 %.

Підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва відбувається в умовах поглиблення спеціалізації і посилення концентрації виробництва відбувається на основі міжгосподарської інтеграції. У спеціалізованих підприємствах порівняно з неспеціалізованими господарствами врожайність сільськогосподарських культур вище на 35-40%, продуктивність праці в 4-5 разів, а собівартість продукції менша майже на 25%.

Важливим напрямом зростання ефективності виробництва технічних культур є підвищення рівня забезпеченості господарств основними і оборотними фондами та поліпшення їх використання. Із зростанням фондооснащеності виробництва відбувається підвищення його ефективності, проте спостерігається деяке зниження фондівіддачі. Тому очевидне значення раціонального використання машинно-

тракторного парку, автомобілів, виробничих приміщень і їх обладнання, насіння мінеральних добрив та інших засобів виробництва. На рівень ефективності виробництва в господарствах істотно впливають склад виробничих фондів, співвідношення основних виробничих фондів і оборотних засобів, частка технічних засобів в основних виробничих фондах. Підвищення інтенсивного розвитку виробництва і зростання його ефективності.

У системі заходів зростання економічної ефективності виробництва технічних культур чільне місце займає підвищення якості продукції. Поліпшення якості продукції має велике економічне значення, воно рівнозначне збільшенню виробництва продукції. Підвищення ефективності виробництва і досягнення більш високих кінцевих результатів нерозривно пов'язане з проблемою якості, розв'язання якої вимагає вдосконалення технології виробництва продукції і збільшення потужностей для її переробки і зберігання. За рахунок використання резервів поліпшення якості та збереження виробленої продукції можна на 20-30% підвищити рівень її споживання, що сприятиме більш повному задоволенню потреб населення в продуктах харчування.

Вагомим джерелом підвищення ефективності виробництва культур є раціональне використання трудових ресурсів і зростання продуктивності праці на основі застосування прогресивних форм її організації та відповідних методів матеріального і морального заохочення працівників у досягненні високих кінцевих результатів. У зв'язку з цим очевидна необхідність переведення господарств та на господарський розрахунок, самофінансування і самоуправління. В сучасних умовах лише наукова організація виробництва і праці в змозі створити умови для високоефективного використання трудових ресурсів і всіх елементів сільськогосподарського виробництва.

Отже, підвищення ефективності галузі перш за все пов'язують із

збільшенням виробництва продукції. Оскільки можливості розширення площ посівів як в Україні, так і в Херсонській області вичерпані (навпаки зменшення розорюваності земель - питання сьогодення), то основним фактором збільшення виробництва залишається підвищення урожайності технічних культур.

Більш динамічним фактором, який зумовлює валовий збір продукції виробництва технічних культур, є урожайність, її рівень формується під впливом таких факторів.

1. Вибір найбільш вдалого попередника;
2. забезпеченість добривами, засобами захисту рослин;
3. забезпеченість високоякісних насінням районованих сортів;
4. дотримання оптимальних строків і якості виконання всього комплексу робіт з підготовки ґрунту, посіву, вирощування та збирання врожаю, тощо.

Таким чином, основні резерви збільшення виробництва технічних культур і поліпшення його якості пояснюють у докорінному поліпшенні земельних угідь на основі комплексу меліоративних засобів, збільшення норм внесення добрив і доведення їх до оптимального рівня; своєчасному застосуванні засобів захисту рослин, комплексній механізації з метою забезпечення своєчасного і високоякісного виконання комплексу робіт і впровадженні високоврожайних районованих сортів, які б відповідали інтенсивним методам їх вирощування; застосуванні ефективних форм організації та оплати праці. Реалізація цих заходів забезпечить високу ефективність землеробства і збільшення виробництва екологічно чистої, конкурентоспроможної продукції, підвищення окупності капітальних вкладень.

Для підвищення ефективності виробництва технічних культур найдоцільніше знизити його собівартість.

Аналіз економічної ефективності дає змогу визначитися із

резервами, основними з яких є наступні:

- а) структурна перебудова сільськогосподарського виробництва.
- б) використання досягнень науково-технічного прогресу;
- в) застосування передових ресурсозберігаючих технологій;
- г) реформування власності, спрямоване на відновлення господаря на землі;
- д) реорганізація управління в напрямі його спрощення і підвищення ефективності;
- е) поліпшення умов праці для працівників, зайнятих в рослинництві;
- є) створення належної соціальної інфраструктури на селі;
- ж) підвищення конкурентоспроможності продукції і розширення ринків збуту технічних культур;
- з) поліпшення матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва;
- н) встановлення державою паритетних цін на промислову і сільськогосподарську продукцію;
- п) дотримання договірних зобов'язань щодо поставки продукції технічних культур.

Сучасна аграрна політика спрямована на підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва на основі вдосконалення економічних відносин між галузями агропромислового комплексу. Проте прийняття законів повинно супроводжуватись досить високим рівнем їх виконання. Завдяки зусиллям виробників технічних культур, а саме використання всіх можливих резервів підвищення ефективності виробництва даних культур з одного боку і держави як владної структури з іншого боку, можна сподіватись на успіх.

ВИСНОВКИ

Що стосується розвитку галузі технічних культур в дослідному господарстві “Асканійське” Каховського району Херсонської області, то результати досліджень дають підстави для наступних конкретних висновків:

1. Землекористування ДГ “Асканійське” розміщене в південній частині Українського Степу і має сприятливі природнокліматичні та ґрунтові умови для ефективного розвитку галузі технічних, виробництва насіння сільськогосподарських культур, проведення наукових досліджень та апробації наукових розробок. Негативний вплив недостатнього зволоження, який спостерігається і період вегетації, нівелюється за рахунок використання зрошувальної системи.

2. Рівень спеціалізації в господарстві середній, коефіцієнт, що його характеризує, дорівнює 0,23. Основним напрямком виробничо-господарської діяльності підприємства є виробництво зерна (29,47% товарної продукції), технічних культур (15,69%) і молока (25,5%).

3. Основні економічні показники галузі технічних, на яку припадає 15,1% посівної площі, 4,8% виробничих витрат, 9,6% виручки від реалізації, свідчать, що вирощування технічних є однією з провідних галузей в економіці господарства і забезпечує основний обсяг грошових надходжень в ДГ “Асканійське” та прибутку (28,8%).

4. В господарстві щорічно висівається близько восьмисот гектар технічних культур (744 га в 2019р.), з яких близько 60% складає соняшник, а решту соя. Валовий збір технічних був найкращим у 2017 році і складав 12309ц. Рівень урожайності технічних культур високий, але за останні три роки він знизився: урожайність соняшнику в 2019 році знизилась більше ніж на 50% в порівнянні з 2017 роком, і становила в 2019 році – 6,7ц/га. Урожайність сої за цей період зменшилась на 0,8 ц/га і склала 22,2ц/га.

5. Загальна сума витрат, віднесених на технічні, дорівнює 78,63 тис.грн., що складає 12,6% в загальній сумі витрат по господарству. В структурі собівартості найбільша частка належить статтям “Мін. добрива”, “Утримання основних засобів”, “Управління та обслуговування виробництва”.

6. Економічна ефективність виробництва технічних в дослідному господарстві за останні три роки зменшилась. Прибутку в розрахунку на 1га посіву у 2019 році було отримано 341,2 грн. по соняшнику, що на 330,7 грн. менше, ніж в 2017 році, і 701,6 грн. по сої, що на 326,3 грн. менше ніж у 2017 році. Рівень рентабельності в 2019 році складав 87,3 % по соняшнику і 64,8% по сої. Такий рівень рентабельності вказує на те, що виробництво технічних в господарстві є рентабельним, тобто вигідним для господарства.

Отже, галузь технічних є перспективною для ДГ “Асканійське”, оскільки забезпечує майже 30% грошових надходжень господарства і залишається високоефективною в складних умовах господарювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ